

"Organizacija i djelovanje Hrvatske seljačke stranke u kotaru Valpovo od 1935. do 1941. godine"

Jelkić, Andrija

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:548607>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-24**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest

Diplomski rad

**ORGANIZACIJA I DJELOVANJE HRVATSKE SELJAČKE STRANKE
U KOTARU VALPOVO OD 1935. DO 1941. GODINE**

Andrija Jelkić

Mentor: dr. sc. Ivica Šute, izvanredni profesor

ZAGREB, 2021.

1. SADRŽAJ.....	2
2. UVOD.....	4
3. KOTAR VALPOVO.....	6
3.1. AGRARNA REFORMA I KOLONIZACIJA NA PODRUČJU KOTARA VALPOVO.....	6
3.2. LOKALNA UPRAVA U KOTARU VALPOVO.....	7
3.3. SEOSKI NAČELNICI U KOTARU VALPOVO.....	9
4. DR. STJEPAN HEFER – NARODNI ZASTUPNIK ZA KOTAR VALPOVO.....	10
4.1. POLITIČKI RAD.....	11
4.2. HUMANITARNI RAD.....	14
5. SELJAČKA SLOGA.....	21
5.1. KULTURNE DJELATNOSTI SELJAČKE SLOGE	26
5.1.1. SELJAČKA KNJIŽEVNOST.....	26
5.1.2. SELJAČKE PREDSTAVE.....	26
5.1.3. PJEVAČKI ZBOROVI.....	27
5.1.4. SELJAČKI BLAGDANI.....	28
5.2. PROSLAVA ROĐENDANA BRAĆE RADIĆ 1939. GODINE.....	29
5.3. SMOTRE SELJAČKE UMJETNOSTI.....	30
5.4. SUDOVI DOBRIH I POŠTENIH LJUDI.....	33
5.5. ZADRUGE I DOBROTVORNE AKCIJE.....	36
5.6. SELO BISTRINCI – PRIMJER DJELOVANJA OGRANKA SELJAČKE SLOGE.....	37
5.6.1. IZGRADNJA I OTVORENJE SELJAČKOG DOMA U BISTRINCIMA.....	39
6. GOSPODARSKA SLOGA.....	42

6.1. VETERINARSKA AMBULANTA.....	44
6.2. OSNIVANJE HRVATSKOG SELJAČKOG LOVAČKOG DRUŠTVA.....	45
6.3.MOLBA ZA SMJEŠTAJ DJECE IZ HERCEGOVINE.....	46
6.4.PODIZANJE CIJENA STOCI.....	47
6.5.SNIŽENJE SAJMOVNIH TAKSI.....	48
6.6.POKRET ZA POVEĆANJE NADNICA.....	48
7.HRVATSKA SELJAČKA ZAŠTITA.....	49
7.1. HRVATSKA SELJAČKA ZAŠTITA NA PROSTORU KOTARA VALPOVO.	51
7.2. MLADEŽ HRVATSKE SELJAČKE ZAŠTITE U KOTARU VALPOVO.....	52
8.HRVATSKI RADNIČKI SAVEZ.....	53
8.1. HRVATSKI RADNIČKI SAVEZ NA PROSTORU KOTARA VALPOVO.....	56
9.SITUACIJA U OPĆINI BELIŠĆE	58
9.1.NASTANAK RADNIČKOG NASELJA BELIŠĆE.....	58
9.2.BORBA HRVATSKOG RADNIČKOG SAVEZA PROTIV ORS-A U BELIŠĆU.....	59
10. ZAKLJUČAK.....	66
11. POPIS IZVORA I LITERATURE.....	68

2. UVOD

Nakon Prvoga svjetskoga rata hrvatske su se zemlje našle u novostvorenoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, od 1929. godine Kraljevini Jugoslaviji. Prema Uredbi o podjeli zemlje na oblasti, od 26. lipnja 1922. godine, hrvatske su zemlje bile podijeljene u šest oblasti; to su redom bile Zagrebačka (sa sjedištem u Zagrebu), Osječka (Osijek), Srijemska (Vukovar), Primorsko-krajiška (Karlovac), Splitska (Split) te Dubrovačka (Dubrovnik). Ukupno je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca imala 33 oblasti. Nadalje, svaka je oblast bila podijeljena na kotare, a kotari na općine. Od uspostave diktature kralja Aleksandra 6. siječnja 1929. godine i podjele zemlje na devet banovina, kotar Valpovo pripadao je Savskoj banovini. Uspostavom kratkotrajne Banovine Hrvatske, 26. kolovoza 1939. godine, kotar Valpovo postao je njen sastavni dio.

Za vrijeme šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra Hrvatskoj seljačkoj stranci bio je zabranjen rad, a njeni članovi bili su nerijetko i proganjani. Uspostavom tročlanog Namjesništva, koje je nakon smrti kralja Aleksandra trebalo upravljati Kraljevinom Jugoslavijom, došlo je do, uvjetno rečeno, umjerene demokratizacije društva u Hrvatskoj. U razdoblju od 1935. godine Hrvatska seljačka stranka bila je obnovila svoje djelovanje, pod vodstvom predsjednika dr. Vladka Mačeka. Širenjem svojih interesa, od usko političkih na šira društvena, ekonomska i kulturna polja, HSS u razdoblju tridesetih godina prerasta u svojevrsni hrvatski narodni pokret. Širenje interesa i utjecanja HSS-a ogleda se u obnavljanju starih i osnivanju novih organizacija pod njihovom kontrolom; Seljačke sloge, Gospodarske sloge, Hrvatskog radničkog saveza te Hrvatske građanske i seljačke zaštite. Potrebno je naglasiti kako je Hrvatska seljačka stranka tih godina imala gotovo plebiscitarnu podršku naroda, posebice izraženu na izborima za Narodnu skupštinu 1935. i 1938. godine.

U razdoblju nakon ubojstva kralja Aleksandra I. Karađorđevića 8. listopada 1934. i izbora za Narodnu skupštinu 5. svibnja 1935., pa sve do izbijanja Drugog svjetskog rata napadom sila Osovine na Kraljevinu Jugoslaviju 6. travnja 1941. i uspostave Nezavisne Države Hrvatske 10. travnja 1941. glavna politička snaga na prostoru kotara Valpovo bila je Hrvatska seljačka stranka (HSS), pod vodstvom dr. Vladka Mačeka. Njen glavni predstavnik bio je osječki odvjetnik dr. Stjepan Hefer, narodni zastupnik za kotar Valpovo, izabran na izborima 1935. i 1938. godine. Slijedeći politiku Središnjice u Zagrebu, dr. Stjepan Hefer i lokalno vodstvo ogranka Hrvatske seljačke stranke u Valpovu osnivalo je podružnice organizacija povezanih s politikom HSS-a. Tako su u Valpovu osnovane i djelovale Seljačka

sloga, Gospodarska sloga, Hrvatska seljačka zaštita te Hrvatski radnički savez, sindikalna organizacija najaktivnija u Belišću, velikom radničkom naselju u kotaru Valpovo.

Samo kritičkom analizom izvora i literature o području kotara Valpovo iz razdoblja od 1935. do 1941. godine može se prikazati organizacija i djelovanje Hrvatske seljačke stranke, njenih ključnih ljudi te organizacija na tom području.

Nastanku ovog diplomskog rada pomogli su brojni izvori i literatura. Najveći dio samog teksta nastao je analizom arhivskih spisa iz arhiva dr. Stjepana Hefera u Državnom arhivu u Osijeku. Iz njegove bogate, ali u hrvatskoj historiografiji ipak nedovoljno istražene korespondencije, otkriva se njegov utjecaj na politički rad Hrvatske seljačke stranke, čiji je narodni zastupnik za kotar Valpovo bio u dva mandata te utjecaj na ustroj, organizaciju i djelovanje organizacija HSS-a; prije svih Seljačke sloge, ali i Gospodarske sloge, Hrvatskog radničkog saveza, Hrvatske seljačke zaštite te sudova dobrih i poštenih ljudi na području kotara Valpovo. Za bolje poznavanje organizacije i djelovanja Seljačke sloge izuzetno su značajna djela povjesničarke Suzane Leček. Gospodarsku slogu, ekonomsku i privrednu organizaciju HSS-a, najbolje je u svojoj knjizi obradio povjesničar Ivica Šute. O Hrvatskoj seljačkoj zaštiti ima vrlo malo izvora za područje valpovačkoga kotara; najbolji prikaz djelovanja te organizacije napravio je u svojoj knjizi povjesničar Željko Karaula. Hrvatski radnički savez i njegovo djelovanje na području kotara Valpovo, posebno u Belišću, historiografski je obrađeno u djelu Bosiljke Janjatović ali i u drugim člancima. Za bolje razumijevanje opće povijesti Hrvatske seljačke stranke i njenom djelovanju u burnom razdoblju između dva svjetska rata poslužile su knjige Ljube Bobana i monografija o HSS-u Hrvoja Matkovića

3. KOTAR VALPOVO

Predmet analize ovoga diplomskoga rada je kotar Valpovo, koji je administrativno pripadao Osječkoj oblasti Savske Banovine. Geografski, kotar Valpovo nalazio se na području Slavonije, između kotara Donji Miholjac, Našice i Osijek, te rijeke Drave sa sjeverne strane, koja je dijelila taj kotar od područja Baranje, koja se nalazila u Dunavskoj Banovini. Sam kotar Valpovo imao je u svome sastavu 23 sela i naselja, uz grad Valpovo kao administrativno središte kotara; sela Bistrinci, Kitišanci, Tiborjanci, Vinogradci, Gat, Veliškovci, Bocanjevci, Ladimirevci, Bizovac, Habjanovci, Brođanci, Satnica, Nard, Ivanovci, Marjančaci, Petrijevci, Šag, Zelčin, Čepinski Martinci, Harkanovci, Samatovci, Gorica te općinu Belišće kao veliko radničko naselje.

Prema popisu stanovništva iz 1931. godine, kotar Valpovo imao je 24 096 stanovnika. Površinom je obuhvaćao 336,42 km². Općine u kotaru Valpovo bile su: Belišće, Bizovac, Brođanci, Ladimirevci, Petrijevci, Valpovo i Vanjsko Valpovo.¹

3.1. AGRARNA REFORMA I KOLONIZACIJA NA PODRUČJU KOTARA VALPOVO

Vlastelinstvo Valpovo bilo je nastalo još 1721. godine kada je barun Peter Anton Hilleprand von Prandau dobio posjed radi usluga prema habsburškom Dvoru, točnije, kreditiranja Habsburgovaca u Velikom bečkom ratu 1683. – 1699. U 19. stoljeću taj veliki posjed obuhvaćao je čak 150 000 jutara zemlje. Veleposjed je bio podijeljen, uvjetno rečeno, na dva glavna sektora; poljoprivredu i šumarstvo. Poljoprivredni dio sadržavao je raznovrsne grane djelatnosti, poput, primjerice, stočarstva, ali je glavni izvor prihoda redovito potjecao od iskorištavanja obilne šumske sirovine.

Hrvatska je u cijelome međuratnome razdoblju bila najgušće naseljeno područje u Kraljevini Jugoslaviji. Prema statistici veleposjeda u Hrvatskoj i Slavoniji 1920. godine po županijama i vlasnicima, vlastelinstvo Gutmann (69 207 jutara) bilo je drugo najveće na području cijele Hrvatske, nakon onoga grofa Teodora Pejačevića (80 679 jutara). Valpovački veleposjednik, grof Rudolf Normann posjedovao je 38 708 jutara posjeda, a njegov brat

¹ Grgić, Stipica. *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929-1939*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, 2020. Str. 745.

Gustav 34 204 jutara, što ih je zajedno činilo drugim najvećim veleposjednicima na području tadašnje Virovitičke županije.²

Nakon 1918. godine veleposjed Valpovo ulazi u proces postupne likvidacije. Glavni je razlog bila činjenica da su tadašnji vlasnici, braća Rudolf i Gustav Normann von Prandau bili etnički Nijemci, koji su bili pod udarom lokalnih vlasti te im je čak i uskraćeno biračko pravo na prvim izborima u novostvorenoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, 1920. godine. Prezaduženi Gustav tada je otišao živjeti na posjed Rothenthurm u Koruškoj, dok je Rudolf ostao u Valpovu. Kada je agrarna reforma završila, 1935. godine, Rudolfu Normannu – mlađem ostalo je 19 000 jutara šume i 865 jutara poljoprivrednih površine. Od obitelji je, prema dostupnim podacima, ukupno oduzeto 7914 jutara zemlje i šume agrarnom reformom, te još 3675 jutara šume poslije 1935. godine.³

Prema Rješenju Ministarstva poljoprivrede o eksproprijaciji šuma posjednika grofa Rudolfa Normanna iz Valpova od 26. rujna 1935. oduzelo se od veleposjeda ukupno 25 posto teritorija. Najvećim su dijelom izuzeta šumska područja za nove kolonije: Gorica, Kitišanci, Okrugljača, Majške Međe, Medrović, Novaki, Cerovac, Grabik, Selci, Ličani, Rudolfovac i Veliki Vučkovac, u kojima su naseljavani kolonisti. Pazilo se da kolonije dobiju šume, vjerojatno iz razloga što su brojni kolonisti u navedenim selima bili dobrovoljci sa solunskog fronta vojske Kraljevine Srbije.⁴ Na području kotara Valpovo nalazila su se novoosnovana kolonistička naselja Gorica, Kitišanci, Novaki, Cerovac i Selci.

3.2. LOKALNA UPRAVA U KOTARU VALPOVO

Kotar Valpovo⁵ administrativno je pripadao Osječkoj oblasti. Niže razine vlasti odgovorne kotaru bile su općine. Ispod općina bila su pojedinačna sela, naselja ili novoosnovane kolonije. Političku vlast u kotaru Valpovo obnašali su kotarski predstojnici

² Šimončić-Bobetko, Zdenka. *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918. – 1941. II Izbor iz građe*. Priredila Mira Kolar-Dimitrijević. Zagreb: AGM, Hrvatski institut za povijest, 2000. Str. 522.

³ Šimončić-Bobetko, Zdenka. *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918. – 1941. II Izbor iz građe*. Priredila Mira Kolar-Dimitrijević. Zagreb: AGM, Hrvatski institut za povijest, 2000. Str. 367.

⁴ Šimončić-Bobetko, Zdenka. *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918. – 1941. II Izbor iz građe*. Priredila Mira Kolar-Dimitrijević. Zagreb: AGM, Hrvatski institut za povijest, 2000. Str. 370.

⁵ U izvorima i literaturi spominje se i naziv Srez Valpovo („srez valpovački“) ili Sresko načelstvo u Valpovu. Srez je termin koji na srpskom jeziku označava kotar ili sličnu manju političko-upravnu jedinicu. Op. a.

Stjepan Fundak (od travnja 1929. do rujna 1930. godine), Stevo Bogić (od prosinca 1930. do listopada 1932. godine) te Jovan Korda (od listopada 1932. do listopada 1939. godine).⁶

Iz fragmentiranih podataka mogu se doznati tek detalji o kotarskim predstojnicima u Valpovu. Stjepan Fundak rodio se 1891. godine. Mjesto rođenja ostalo je nepoznato. Po vjeroispovijesti bio je rimokatolik. Također, nije niti poznato gdje je završio pravni fakultet. Kasnije je zadržao službu u Banovini Hrvatskoj. Bio je oženjen ali nije imao djece. Protiv njega su se vodile disciplinske ili kaznene istrage.⁷

Stevo Bogić bio je rođen 1898. godine, mjesto rođenja nije navedeno. Bio je pravoslavne vjeroispovijesti. Nije navedeno niti gdje je završio pravni fakultet. Kasnije je bio zadržao službu u Banovini Hrvatskoj. Bio je neoženjen te se protiv njega nije bila vodila nikakva disciplinska ili kaznena istraga.

Jovan Korda rodio se 1894. u Mirkovcima kraj Vinkovaca. Bio je pravoslavne vjeroispovijesti, kao i njegov otac, po zanimanju poljodjelac. Pravni fakultet bio je završio u Zagrebu. Zadržao je službu i u Banovini Hrvatskoj. Spominje se kako je bio oženjen te da je imao troje djece. Protiv njega su se vodile disciplinske ili kaznene istrage.⁸ Na izborima za Narodnu skupštinu 11. prosinca 1938. glasao je za izbornu listu Jugoslavenske radikalne zajednice (JRZ).⁹

Prema popisu kotara i njima pripadajućih seoskih i gradskih općina, s podacima iz 1937. godine, u kotaru Valpovo bilo je 7 općina i 18 pučkih škola.¹⁰ Općine u kotaru Valpovo bile su Belišće, Bizovac, Brođanci, Ladimirevci, Petrijevcu, Valpovo i Vanjsko Valpovo. Pučke škole radile su u gotovo svim selima, izuzev novosnovanih kolonija (Cret, Kitišanci, Selci, Novaki (Bizovački) i Gorica (Valpovačka).

Izabrani banski vijećnici Savske banovine za kotar Valpovo bili su Fabijan Pavošević, po zanimanju ratar, te Josip Pinterić, kojemu je kao zanimanje navedeno posjednik; 1930.

⁶ Grgić, Stipica. *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929-1939*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, 2020. Str. 783.

⁷ Grgić, Stipica. *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929-1939*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, 2020. Str. 790.

⁸ Grgić, Stipica. *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929-1939*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, 2020. Str. 793.

⁹ Grgić, Stipica. *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929-1939*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, 2020. Str. 845.

¹⁰ Grgić, Stipica. *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929-1939*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, 2020. Str. 740.

godine kao banski vijećnik izabran je Fabijan Pavošević, dok je 1935. i 1939. godine za banskog vijećnika biran Josip Pinterić.¹¹

3.3. NAČELNICI OPĆINA U KOTARU VALPOVO

Kotar Valpovo imao je ukupno sedam općina; Belišće, Bizovac, Brođance, Ladimirevce, Petrijevice te Valpovo Vanjsko i Valpovo Trgovište. Načelnici općina u kotaru Valpovo 1931. godine bili su sljedeći ljudi.

Načelnik općine Belišće bio je Konstantin Dožudić, star 33 godine, koji je stupio na dužnost 18. lipnja 1927. godine. U rubrici *zvanje/djelatnost* stoji kako je bio tajnik poduzeća S. H. Gutmann. U rubrici *isticanje u političkom životu prije 6. siječnja 1929.* stoji kako je bio pripadnik srpske Narodne radikalne stranke (NRS) te kako je bio odlikovan (ne piše zašto ili kojim povodom).¹² Načelnik općine Bizovac bio je izvjesni Beno Glavaš, po političkoj pripadnosti radikal. Načelnik općine Brođanci bio je Joso Vidaković, po političkoj pripadnosti prije uvođenja diktature radikal, koji se isticao svojim političkim uvjerenjima. Načelnik općine Ladimirevci bio je Grga Ivanović. Po zanimanju je bio ratar, a po političkim uvjerenjima HSS-ovac. Načelnik općine Petrijevi bio je Pero Šakić, koji je politički bio najbliže Samostalnoj demokratskoj stranci (SDS-u). Načelnik općine Valpovo Vanjsko bio je Petar Hettich, koji je prema političkim uvjerenjima bio je SDS-ovac. Naposljetku, načelnik općine Valpovo Trgovište (samo Valpovo kao naselje) bio je Josip Gjurančić, pripadnik Demokratske stranke (DS).¹³

Iz ovoga popisa načelnika u kotaru Valpovo jasno je vidljiva politička dominacija unitarističkih (Demokratska stranka, Samostalna demokratska stranka), pa čak i velikosrpskih (Narodna radikalna stranka) elemenata. Budući da je popis nastao 1931. godine, u vremenu autoritarne i represivne diktature kralja Aleksandra, takav je rezultat bio očekivan, prvenstveno iz razloga što je i u drugim, većim kotarima s apsolutnom hrvatskom većinom dominirao projugoslavenski i unitaristički duh.

¹¹Grgić, Stipica. *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929-1939*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, 2020. Str. 751.

¹² Dožudić je, kao Srbin, vjerojatno sudjelovao u proboju Solunskog fronta 1918. godine pa je tamo i zaradio odlikovanje.

¹³ Grgić, Stipica. *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929-1939*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, 2020. Str. 822.

Drugi popis načelnika kotara Valpovo datira u 1938. godinu, kada se vide velike promjene u sastavu te u političkoj pripadnosti seoskih načelnika.

Načelnik općine Belišće bio je Josip Hekenberger, privatni činovnik i član Jugoslavenske radikalne zajednice (JRZ, popularno „jereza“). Međutim, tada već ostali načelnici nisu bili članovi režimskih stranaka, poput radikala, već su redom pripadali Hrvatskoj seljačkoj stranci. Tako je načelnik općine Bizovac bio Ivan Mihaljević, stolar i pripadnik HSS-a. Načelnik općine Brođanci bio je Jozo Andraković, ratar i pripadnik HSS-a. Načelnik općine Ladimirevci bio je Mato Šovagović, također ratar i pripadnik HSS-a. Načelnik općine Petrijevci bio je Mato Šalovardić, po zanimanju ratar a po političkim uvjerenjima HSS-ovac. Načelnik općine Valpovo Vanjsko bio je Jozo Paulić, ratar i pripadnik HSS-a. Naposljetku, i načelnik općine Valpovo Trgovište, Stjepan Vicić, po zanimanju opančar, bio je pripadnik Hrvatske seljačke stranke.¹⁴

Iz ovoga popisa izvodi se zaključak kako je Hrvatska seljačka stranka tijekom tridesetih godina znatno politički ojačala te postupno preuzela sve važnije političke funkcije na prostoru kotara Valpovo. Iznimka je općina Belišće, radničko naselje u kojem je vladina lista, preko načelnika općine ali i drugih faktora, i dalje imala utjecaja. Više pojedinosti o situaciji u Belišću bit će objašnjene u idućim poglavljima.

4. DR. STJEPAN HEFER - NARODNI ZASTUPNIK ZA KOTAR VALPOVO

Dr. Stjepan Hefer (1897. - 1973.), osječki odvjetnik i političar, istaknuti član Hrvatske seljačke stranke i narodni zastupnik za kotar Valpovo, rodio se 18. kolovoza 1897. godine u Čepinu pokraj Osijeka, u bogatoj seljačkoj obitelji Josipa i Roze (rođ. Hemelreich). U Osijeku je završio gimnaziju, a diplomirao je na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1920. godine. Od 1924. godine vodio je vlastiti odvjetnički ured u Osijeku. Godine 1925. bio je prvi put izabran za predsjednika gradske organizacije HSS-a u Osijeku. Za vrijeme šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra bio je ostao vjeran opozicijskoj politici središnjice Hrvatske seljačke stranke. Kao istaknuti odvjetnik branio je optužene Hrvate na nekoliko sudova.

¹⁴ Grgić, Stipica. *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929-1939*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, 2020. Str. 839.

4.1. POLITIČKI RAD

Na parlamentarnim izborima za Narodnu skupštinu Kraljevine Jugoslavije, 5. svibnja 1935. godine, izabran je za narodnog zastupnika za kotar Valpovo. Bio je dobar govornik te bi ostavljao jak dojam kako na seljake tako i na intelektualce. O napornom trudu i radu na terenu Stjepana Hefera svjedoči i situacija na sastanku valpovačke kotarske organizacije 1936. godine, kada su: „...*sami seljački prvaci predložili da mu se (Heferu, op.a.) odobri odmor od 14 dana jer je "svake nedjelje i sveca, pače i noću radnim danima vani u kotaru na sastancima i sjednicama, a dnevno puna kancelarija s narodom.*“¹⁵ Aktivan je bio i u vezi između kotara Valpovo i središnjice HSS-a u Zagrebu. Gotovo samostalno je bio organizirao i veliki narodni skup u Valpovu, 1. kolovoza 1937. godine. Na tome skupu, pred 15 000 ljudi, govorili su uvaženi gosti, poput Ivana Pernara te narodni zastupnici s područja Slavonije; Tuna Babić, dr. Ivan Majcan, dr. Andrija Karčić, Stipe Matijević, dr. Petar Gvozdić i dr.¹⁶ Za zastupnika u Narodnoj skupštini Kraljevine Jugoslavije ponovno je izabran na izborima održanima 11. prosinca 1938. godine.

Uz kontakte sa središnjicom u Zagrebu, gdje je vrlo dobre odnose imao s Jurajem Krnjevićem¹⁷ i Rudolfom Hercegom, glavni dio Heferovih poslova bilo je organiziranje djelovanja Hrvatske seljačke stranke i njenih organizacija na samome terenu, tj. na području kotara Valpovo. U tome je, kako svjedoče izvori, bio vrlo uspješan, pa je valpovački kotar često hvaljen od strane glasila HSS-a. Već u studenome 1936. godine na području kotara

¹⁵ Leček, Suzana. *Narodni poslanik Hrvatske seljačke stranke i njegov kotar - djelovanje Stjepana Hefera na osječkom i valpovačkom području 1924-1941.* U *Scrinia Slavonica* 8/2008. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2008. Str. 197.

¹⁶ Leček, Suzana. *Narodni poslanik Hrvatske seljačke stranke i njegov kotar - djelovanje Stjepana Hefera na osječkom i valpovačkom području 1924-1941.* U *Scrinia Slavonica* 8/2008. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2008. Str. 198.

¹⁷ Juraj Krnjević, hrvatski političar i pravnik (Ivanić-Grad, 19. veljače 1895 – London, 9. siječnja 1988). Nakon studija prava u Beču i Budimpešti pristupio je 1919. Hrvatskoj pučkoj seljačkoj stranci te postao najbližim suradnikom Stjepana Radića. Od 1920. više je puta bio biran za zastupnika u Narodnoj skupštini, a od 1923. bio je tajnik Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS-a). Zatvoren početkom 1925., kada je na HRSS primijenjena Obznana. U Pašić–Radićevoj vladi »narodnoga sporazuma« bio je ministar socijalne politike (1925–27). Od 1928. bio je glavni tajnik HSS-a, a nakon uspostave diktature (6. I. 1929) emigrirao je te najviše boravio u Ženevi, nastojeći kod Društva naroda ishoditi međunarodnu političku potporu u rješavanju hrvatskog pitanja. Nakon sporazuma Cvetković–Maček (1939) vratio se u Zagreb, a nakon početka rata 1941. ponovno je emigrirao, te u inozemstvu bio glavni predstavnik HSS-a. U vladama Kraljevine Jugoslavije u emigraciji bio je ministar i potpredsjednik od travnja 1941. do sredine 1944. Nastojao je dobiti jamstva za obnovu statusa Banovine Hrvatske nakon rata. Nakon završetka II. svjetskog rata ostao je u inozemstvu te u suradnji s V. Mačekom organizirao ogranke HSS-a po svijetu. U međuvremenu je napustio jugoslavenski okvir rješavanja hrvatskog pitanja i opredijelio se za samostalnu hrvatsku državu. Nakon smrti dr. Vladka Mačeka 1964., izabran je za predsjednika HSS-a i na toj je dužnosti bio do smrti. Uređivao je stranačko glasilo *Seljački dom*. God. 1980. u emigraciji je osnovao Središnji odbor HSS-a, čiji je mandat 1991. bio prenesen na novo vodstvo ujedinjenoga HSS-a u Republici Hrvatskoj.

Valpovo ukupno su djelovale 21 organizacija Hrvatske seljačke stranke, 20 ogranaka Seljačke i Gospodarske sloge, a u Belišću je djelovala i podružnica Hrvatskog radničkog saveza. Širenje organizacija nastavilo se i 1937. godine; osnovane su političke organizacije HSS-a u selima Novaki (Bizovački), Samatovci i Kitišanci, pa su: „...u kotaru djelovale 24 organizacije HSS-a s 2585 članova, u Gospodarskoj slozi bilo je upisano 1077 članova, u Seljačkoj slozi 1655, Seljačkoj zaštiti 786 članova i u HRS-u u Belišću 382 člana.“¹⁸ Izvješća o radu ovih organizacija Hefer je osobno pisao za osječki *Hrvatski list* te za stranačka glasila *Seljački dom* i *Hrvatski dnevnik*.

Osnivanje mjesnih organizacija Hrvatske seljačke stranke nastavilo se i 1940. godine. U lipnju 1940. osnovane su dvije nove kotarske organizacije HSS-a – u kolonističkim naseljima Cret (pokraj Bizovca) i Selcima (nedaleko od Petrijevacu). Tako su svih pet novih naselja, nastalih nakon Prvoga svjetskog rata, imala organizacije HSS-a. Stjepan Hefer je slavodobitno izvijestio kako je “cijeli kotar podpuno organiziran u HSS”¹⁹.

Zbog svoga opozicijskog djelovanja, Stjepan Hefer često je bio prijavljivan od strane lokalnih vlasti. Tako u zapisniku Sreskog načelstva u Valpovu, datuma 24. studenoga 1938. godine stoji da je: „Dr. Stjepan Hefer, star 41 godinu, neoženjen, prethodno nekažnjavan, advokat, Beogradska ulica 19, Osijek, optužen za prekršaj po paragrafu 31. Zakona o udruženjima, zborovima i dogovorima, počinjen time, što je dana 23. i 24. XI. 1938. godine održao političke sastanke u selima Vinogradci, Bocanjevci, Zelčinu, Ivanovci i Marjančaci, a da održanje istih nije prijavio ovom sreskom načelstvu, tri dana prije održanja, kako to propisuje cit. § 31. Zak. o udr. zbor. i dogovor.“ Za ovaj prekršaj Hefer je bio i osuđen 2. veljače 1939. godine. Kako piše u presudi: „...okrivljeni kriv je prekršaju u rubr. IV. pa se na osnovu § 36. cit. zakona presuđuje: na kaznu novčane globe od dinara 800 odnosno u slučaju neutjerljivosti na kaznu zatvora od 10 dana. Globa teče u korist državne kase.“²⁰ Spis je bio

¹⁸ Leček, Suzana. *Narodni poslanik Hrvatske seljačke stranke i njegov kotar - djelovanje Stjepana Hefera na osječkom i valpovačkom području 1924-1941*. U *Scrinia Slavonica* 8/2008. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2008. Str. 201.

¹⁹ Leček, Suzana. *Narodni poslanik Hrvatske seljačke stranke i njegov kotar - djelovanje Stjepana Hefera na osječkom i valpovačkom području 1924-1941*. U *Scrinia Slavonica* 8/2008. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2008. Str. 202.

²⁰ HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 10.

potpisao sreski (kotarski) načelnik Jovan Korda, inače pripadnik Jugoslavenske radikalne zajednice i vladin čovjek.²¹

Idući izbori za Narodnu skupštinu Kraljevine Jugoslavije bili su održani 11. prosinca 1938. godine. Dr. Stjepan Hefer, kao narodni zastupnik Hrvatske seljačke stranke za kotar Valpovo, izabran na prošlim izborima 1935. godine, bio je dužim dopisom izvijestio predsjednika HSS-a dr. Vladka Mačeka o izbornom procesu i rezultatima u Valpovštini. Izbori su u cijelome kotaru prošli u redu i miru, izuzev dva manja incidenta sa žandarima u Belišću i Brođancima; u Belišću je, iz straha doveden jedan vod žandara, koji je na Heferovu reakciju povučen, dok je u Brođancima bilo došlo do sukoba sa lokalnom zaštitom, međutim, sve se ubrzo smirilo.

Prema izvještaju: „*Od upisanih birača 7098, glasalo je ukupno 6006. Od toga: Za listu dr. Maček 5320; Za listu dr. Stojadinovića 685; Za listu Ljotića 1; Nije glasalo 1092.*“²²

Izlaznost na izborima 11. prosinca 1938. godine u kotaru Valpovo bila je vrlo visoka (85%). Lista dr. Mačeka osvojila je velikih 89% glasova u kotaru Valpovo. Nasuprot, za listu dr. Milana Stojadinovića glasovalo je svega 11% birača. Na izbore nije izašlo 15 posto upisanih birača.

Na prethodnim izborima za Narodnu skupštinu, 5. svibnja 1935., lista dr. Mačeka osvojila je 3946 glasova, dok je vladina lista, predvođena Jeftićem, osvojila 1790 glasova. Od ukupno 5736 birača u kotaru Valpovo lista HSS-a dobila je 69% a vladina lista 31% glasova. U usporedbi s prethodnim izborima, održanima 5. svibnja 1935. godine, lista dr. Mačeka dobila je 1374 glasa više, a vladina lista, koju je onda predvodio Bogoljub Jeftić, dobila je čak 1105 glasova manje. Iz ovih činjenica jasno je vidljivo koliko je uspjeha imala HSS-ova politika, predvođena zastupnikom Heferom, u pridobivanju pristaša između 1935. i 1938. godine.

Hefer s neskrivenim oduševljenjem piše Mačeku o pobjedi liste HSS-a u općini Belišće.²³ U Belišću je, kao što je već napisano, bila specifična situacija, jer nije bilo seljačkog stanovništva koje je, uz iznimke Srba ili ljudi zaposlenih u državnim službama,

²¹ Jovan Korda je bio osnivač Jugoslavenske radikalne zajednice (JRZ, „jereza“) u kotaru Valpovo. Iako stranka nije imala puno pristaša, njeni su članovi bili uglavnom državni službenici, zaposleni u kotaru i općinama.

²² HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 11.

²³ HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 11.

ogromnom većinom podržavalo HSS. ORS je kratica za takozvani Opći radnički savez, sindikalnu organizaciju pod utjecajem vlade, koji je baš u Belišću imao snažno uporište. Više o tome bit će pojašnjeno u posljednjem poglavlju, koje je opisuje djelovanje HSS-ovog Hrvatskog radničkog saveza u kotaru Valpovo.

Kotar Valpovo imao je apsolutnu većinu hrvatskog stanovništva; Srba starosjedioca bilo je u selu Čepinski Martinci te u selima Gorica (Valpovačka) i Selci, gdje su nakon 1918. godine naseljeni vojnici Kraljevine Srbije sa solunskog fronta.

Hefer ističe i sedam sela koja su listi HSS-a dala stopostotnu podršku.²⁴ To su bila sela Marjančaci, Zelčin, Ivanovci, Vinogradci, Tiborjanci, Šag i Nard. Zaposlenici državne uprave, većinom u Valpovu i Belišću, bili su glasali za vladinu listu. Izuzetak su bili učitelji, koji su, prema Heferu, svoju podršku iskazali Mačekovoj listi.

U kotaru Valpovo dva su sela imala pretežno njemačko stanovništvo; Josipovac i Veliškovci. U oba je sela HSS dobio veliku većinu glasova; broj glasova za vladinu listu bio je neznatan.

Hefer spominje i poimence proziva ljude koji su propagirali i podržavali apstinenciju od glasovanja, koja je, vidljivo iz samih rezultata, nije uspjela.²⁵ Ipak, 1098 ljudi nije glasovalo; Hefer tvrdi kako su problem popisi birača, koje treba što prije ispraviti. Mogući razlozi neizlaska na izbore bili su i služenje vojnoga roka, bolest te strah od vladinog represivnog aparata, koji je bio sveprisutan.

Hrvatska seljačka stranka je na izborima 11. prosinca 1938. godine uvjerljivo pobijedila u svim hrvatskim krajevima, pa tako i u Valpovu. Seljaci su izlaženjem na ulice i vješanjem dotad zabranjenih hrvatskih zastava dostojanstveno proslavili veliku izbornu pobjedu. Dr. Stjepan Hefer bio je ponovno uvjerljivo izabran za narodnog zastupnika za kotar Valpovo u beogradskoj Narodnoj skupštini.

4.2. HUMANITARNI RAD

Dana 16. srpnja 1940. godine područje kotara Valpovo pogodilo je dotad nezapamćeno nevrijeme, praćeno vrlo jakim vjetrom i tučom. Uz poljoprivredne kulture

²⁴ HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 11.

²⁵ HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 11.

(pšenicu, kukuruz, voće), od tuče i orkanskog vjetra nastradali su stambeni i gospodarski objekti. Najviše su bila pogođena sela Ladimirevci, Šag, Satnica, Bizovac, Petrijevcima i Josipovac.

Dana 17. srpnja 1940. poglavarstvo upravne općine Petrijevcima Kotarskom načelstvu u Valpovu šalje dopis, kojim izvještava kako je sinoć, 16. srpnja, između 18:30 i 19:30 padala nad ovim područjem jaka kiša, praćena jakom tučom i ciklonskim vjetrom. Tuča je, kaže se u dopisu, bila veličine manjega oraha a padala je oko 30 minuta. Navodi se da je na području sela Satnica tuča uništila sve usjeve; žito i kukuruz do temelja, na području sela Petrijevcima žito s najmanje 50 posto a kukuruz sa 100 posto. U Bizovcu je šteta bila približno ista kao i u Petrijevcima. Nadalje, ciklonski je vjetar učinio mnogo druge štete; porušio je mnogo gospodarskih zgrada, djelomično srušio kuće za stanovanje te uništio puno stabala voćaka i drugog drveća. Teško su oštećene električna i telefonska mreža. U potpisu, načelnik i bilježnik općine Petrijevcima mole kotarsko načelstvo iz Valpova da pošalje komisiju s ciljem utvrđivanja točnih razmjera štete, koja je, prema njihovom mišljenju, ogromna.

Istoga dana, 17. srpnja 1940., u Valpovo je stigao i dopis iz općine Ladimirevci. U dopisu se iznosi vrlo dramatična činjenica: „*Od tristo kuća koliko ih ima ova općina, nijedna nije ostala neoštećena.*“²⁶ U potpisu također stoje načelnik i blagajnik općine Ladimirevci.

Sljedećeg dana, 18. srpnja 1940. godine, valpovački je kotarski načelnik, u pismu banskoj vlasti Banovine Hrvatske - Odjelu za seljačko gospodarstvo, izvještavao kako su telefonske i brzojavne veze do danas prekinute te kako štete do dana podnošenja prijave nisu bile popisane, već će biti dostavljene kasnije.

Dana 19. srpnja 1940. osječki *Hrvatski list*, u velikom članku pod naslovom *Pustoš i žalost u Slavoniji*, donosi izvještaj o nevremenu 16. srpnja 1940.²⁷ Spominje i prvu ljudsku žrtvu nevremena, izvjesnog S. Biukliju, ratara, koji se, da bi se sklonio od nevremena, bio sakrio u štagalj. Međutim, štagalj se pod naletom orkanskog vjetra srušio na njega i usmrtio ga na licu mjesta. Također, izvjesna Marica Mitrić iz Petrijevacima završila je sa slomljenom rukom i odmah je prevezena u bolnicu. Na jednu ženu u Belišću je pao crijep i teško je ozlijedio. Poginulo je i više domaćih životinja.

²⁶ HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 10.

²⁷ HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 10.

Heferovo pismo dr. Vladku Mačeku u Beograd, 25. srpnja 1940., donosi osobni izvještaj o nevremenu. Tako Hefer piše da se prije osam dana u ponekim selima Valpovštine dogodila strašna nesreća. Nadošao je iznenada strahoviti orkan sa tučom, koji je za pola sata do temelja razrušio mnoštvo gospodarskih zgrada kao i kuća za stanovanje. Tuča je pak bila utukla polja tako strahovito, da su na pojedinim mjestima u polju stršale polomljene gole batrljice kukuruza, a površine zasijane pšenicom i zobi izgledale su kao pokošene.²⁸

Hefer nadalje donosi kako je jučer poslijepodne (24. srpnja 1940., op. a.) osobno pješice obišao četiri najpogođenija sela; Ladimirevce, Satnicu, Šag i Petrijevce. Osim toga, još su stradali u velikoj mjeri i Bizovac i Josipovac, a ponešto manje druga spomenuta sela. U prvih pet sela do temelja je bilo srušeno oko 30 gospodarskih zgrada. Cijeli stupovi na kojima je počivao hambar zidan ciglom bacani su po nekoliko metara na krovove kuća. Odnosni su bili cijeli krovovi i polomljena drvena konstrukcija. Seljaci su bili prijavili ogromnu štetu u svojim općinama, jer su, osim polja i gospodarskih zgrada, stradali i brojni voćnjaci. U samom Valpovu bio je i jedan smrtni slučaj, kojega je prouzročila srušena zgrada²⁹.

Hefer napominje Mačeku kako je, u međuvremenu, bio u Zagrebu kod bana, gdje ga je izvijestio o razmjerima štete te zamolio za financijsku pomoć. Ban Banovine Hrvatske, Ivan Šubašić³⁰, bio je iz svojih izvanrednih kredita odobrio pomoć za unesrećene iznos od 60 tisuća dinara. Hefer na tome mjestu komentira kako je taj iznos premali, no svi znaju da banovina financijski stoji jako slabo.

Nadalje, Hefer je napisao kako će u Osijeku organizirati skupljanje novčanih priloga i druge pomoći. Obraća se i Mačeku za pomoć s riječima: „*Slobodan sam stoga obratiti se na Vas, Gospodine Pretsjedniče, s molbom da bi se možda i od Vaše strane pružila ma i*

²⁸ HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 10.

²⁹ Poginuo je gore spomenuti ratar S. Biuklija (op. a.)

³⁰ Šubašić, Ivan, hrvatski odvjetnik i političar (Vukova Gorica, 28. svibnja 1892. – Zagreb, 22. ožujka 1955.) Kao dobrovoljac sudjelovao u bitkama na Solunskoj fronti. Nakon završetka rata diplomirao je pravo u Zagrebu, a zatim u Vrbovskom otvorio odvjetničku pisarnicu (1924). Bio je u užem vodstvu HSS-a, a kao solunski dobrovoljac i blizak suradnik V. Mačeka posredovao je 1930-ih u pregovorima između dvora i HSS-a. Bio je biran za zastupnika HSS-a na izborima 1935. i 1938. u kotaru Delnice. Nakon sporazuma Cvetković – Maček (1939) postao je banom Banovine Hrvatske, a zatim je, ulaskom Jugoslavije u rat, emigrirao zajedno s vladom D. Simovića. Protivio se politici emigrantskih vlada i sudjelovao na Prvom kongresu američkih Hrvata u Chicagu (1943), koji je podržao Narodnooslobodilački pokret i ideju federativne Jugoslavije te osudio ustaški režim. Na inicijativu W. Churchilla postao je predsjednik vlade Kraljevine Jugoslavije (1944). Postigao je sporazum s J. Brozom - Titom (u lipnju i rujnu 1944) te se s članovima kraljevske vlade vratio u zemlju u veljači 1945. Na temelju sporazuma s Titom dao je ostavku na mjesto predsjednika vlade te je u ožujku 1945. u Privremenoj vladi Demokratske Federativne Jugoslavije (DFJ) zauzeo mjesto ministra vanjskih poslova. Pošto se 1947. povukao iz politike, živio je u Zagrebu.

*najmanja pripomoć postradalim. Mnogo vas štuje i odano pozdravlja hrvatskim seljačkim pozdravom Vaš Dr. Stjepan Hefer, hrvatski narodni zastupnik.*³¹

Ovo pismo je bilo adresirano na gospodina dr. Vladka Mačeka, podpredsjednika Ministarskog savjeta i predsjednika Hrvatske seljačke stranke, koji se tada bio nalazio u Beogradu. Dr. Vladko Maček bio je osobno uplatio dvadeset tisuća dinara za pomoć nastradalima u kotaru Valpovo. Stoga dana 29. srpnja dr. Stjepan Hefer osobno piše Mačeku pismo zahvale: „*Gospodine predsjedniče! Ponajprije Vam od svega srca u ime postradalih iz Valpovštine kao i svoje najsrdačnije hvalim na Vašoj velikodušnoj pripomoći od 20 000 dinara. Baš jučer smo imali kotarski sastanak u Valpovu, koji je držan gotovo kroz cijeli dan u najvećoj slozi, međusobnom razumijevanju i odanosti Vama i idealima hrvatskog seljačkog pokreta. Zapisnik će biti poslan kao redovito glavnom tajniku u Zagreb.*“³²

Narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer osnovao je odbor koji je trebao pomagati nastradalima. Osobno se bio istaknuo u prikupljanju pomoći za unesrećene u nevremenu od 16. srpnja 1940. Uz sve svoje redovne, odvjetničke aktivnosti, pisao je pisma kako bi prikupio donacije u novcu i građevinskom materijalu.

U izvorima se nalaze datirani izvještaji o uplatama za pomoć nastradalima, koje su pristizale s različitih strana. U mjesecu kolovozu 1940. Prvo hrvatsko-slavonsko dioničko društvo za industriju šećera poslalo je dopis da je doniralo 300 dinara za unesrećene.³³ Katoličko gospojinsko dobrotvorno društvo u Osijeku priložilo je 500 dinara za nastradale u orkanskom nevremenu.³⁴ Udruženje ugostiteljskih radnji u Osijeku bilo je priložilo 100 dinara za unesrećene u nevremenu.³⁵ Tvornica Bata – jugoslavenska tvornica gume i obuće d.d. iz Borova kraj Vukovara uplatila je 1000 dinara za unesrećene.³⁶

Dana 21. kolovoza 1940. nalazimo zapisnik sa sjednice kotarskog odbora za prikupljanje pomoći za postradale od orkana u valpovačkom kotaru, koja je bila održana u

³¹ HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 10.

³² HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 10.

³³ HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 10.

³⁴ HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 10.

³⁵ HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 10.

³⁶ HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 10.

Osijeku, u stanu odvjetnika Hefera. Prema uvodnom izvještaju predsjedavajućeg Hefera, dotad su privatnici iz Osijeka i Zagreba donirali već 18 685 dinara. Sam dr. Vladko Maček, „*Voda hrvatskog naroda*“, kako ga oslovljavaju u zapisniku, osobno je donirao 20 000 dinara. Stjepan Hefer osobno je donirao 500 dinara. Banska štedionica bila je obećala potporu od 10 000 dinara, međutim, do toga dana novac nije stigao. Do dana 21. kolovoza 1940. ukupno se skupilo 39 185 dinara. Banska vlast Banovine Hrvatske donirala je 60 000 dinara.³⁷

Bila je obećana i pomoć u naturi; tvrtka S. H. Gutmann iz Belišća bila je obećala dati pripomoć u raznoj građi u iznosu od 25 000 dinara.³⁸ Izaslanik firme Našička d.d. također je bio obećao pomoć.³⁹ Tvrtka građevnog drva Ljudevit Kaiser obećala je pomoć u građevinskome materijalu u iznosu od 1000 dinara, ali samo jednom stanovniku Satnice ili Petrijevacu, koji je najsiromašniji.⁴⁰ Firma Mirko Steiner obećala je dati popust na građu u iznosu od 10 posto.⁴¹

Na sjednici odbora odlučilo se izvršiti kupovinu crijepa od poduzeća Mihajlo Piry iz Apatina. Kotarski povjerenik Gospodarske sloge Đuro Presnac bio je zadužen za dopremu i isporuku crijepa. Na sjednici je i dogovoreno točno koliko bi koje selo trebalo dobiti crijepa i ostale građe. Pri isporuci bi, uz povjerenika Presnaca, trebali biti prisutni i lokalni predsjednici ogranaka HSS-a i Seljačke sloge, kako bi nadgledali da sve prođe prema dogovoru.

Hefer je primio dopis iz Uprave pogona našičke tvornice tanina i paropila.⁴² U dopisu stoji kako je tvornica jednako oštećena velikim nevremenom; golemi kompleksi slavonskih hrastovih šuma su porušeni, a morat će i odustati od potraživanja od seljaka za ovu godinu te im čak i otpisati kamate na dugovanja. Spominju kako su im seljaci nanijeli dosta štete krađom drva. Unatoč svemu, tvornica je izrazila spremnost pomoći seljacima u građevnom materijalu – drvetu, posebno onim seljacima koji žive uz rubove šumskih posjeda tvornice. Zatražili su i poimenični popis ljudi koji su oštećeni, kako bi im se moglo pomoći.

³⁷ HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 10.

³⁸ HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 10.

³⁹ HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 10.

⁴⁰ HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 10.

⁴¹ HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 10.

⁴² HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 10.

U rujnu mjesecu 1940., poduzeće Karlo Axmann i drugovi, sa sjedištem u Osijeku, koje se bavilo trgovinom građevnog drva, ponudilo je svim stradalima popust na sav građevinski materijal u iznosu od 10 posto.⁴³ Upravitelj valpovačke ljekarne Kod spasitelja, Ferdo Desaty, bio je doznačio 1000 dinara za pomoć stradalima.⁴⁴ Dr. Stjepan Hefer dobio je pismo od organizacije HSS-a iz Belišća.⁴⁵ Tamošnji Dom činovnika tvrtke Salomon Heinrich Gutmann i Slavonsko-podravske željeznice Gutmann uplatio je 500 dinara za stradale, zarađenih od posebne priredbe održane u Domu činovnika u Belišću. Uputili su i želju da se svota iskoristi za pomoć stradalima iz Belišća, posebno onih najsiromašnijih i najpotrebitijih.

Hefer je bio dobio i pismo od firme Mihajlo Piry i sinovi iz Apatina, u kojem se potvrđuje da je Gospodarska sloga Valpovo po predstavniku Đuri Presnacu preuzela poslani crijep za postradale od nevremena u Valpovštini u iznosu od 92 900 komada crijepova.⁴⁶ Ukupan iznos koji je Gospodarska sloga platila, kako je potvrdio povjerenik firme Josef Weiss, iznosilo je 31 586 dinara.

Ratar Josip Pules iz Samatovaca u kratkom pismu⁴⁷ bio je potvrdio kako je od Stjepana Hefera primio pomoć od 150 dinara, zato što je, kako navodi, bio jedan od postradalih od ciklona u Valpovačkom kotaru. Mjesna organizacija HSS-a sela Cret primila je pomoć od 1000 dinara u novcu te još 3000 dinara u građevinskom materijalu.⁴⁸

Ranije spomenuti Đuro Presnac primio je od dr. Hefera 160 dinara za čuvanje crijepa koji je stigao za postradale na Dravi.⁴⁹ Kasnije, 3. studenoga 1940. nalazimo potpisanu izjavu istog Đure Presnaca, koji je tvrdio kako je za odštetu od telefonskih razgovora i za „dangubu“ kroz tri tjedna kod diobe crijepa od sabranih prinosa za pripomoć od orkana u Valpovštini dobio 524 dinara.⁵⁰

⁴³ HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 10.

⁴⁴ HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 10.

⁴⁵ HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 10.

⁴⁶ HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 10.

⁴⁷ HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 10.

⁴⁸ HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 10.

⁴⁹ HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 10.

⁵⁰ HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 10.

U studenome 1940. osječki *Hrvatski list* donosi konačan iznos pripomoći skupljene za postradale od nevremena u Valpovštini. Ukupno je bilo skupljeno 62 830 dinara. Tako je među postradale razdijeljeno osim toga u ime pripomoći 60 000 dinara u gotovom, što je darovala Banska vlast u Zagrebu, zatim 42 kubna metra građa tvornice S. H. Gutmann i 50 kubnih metara građe Našičke d.d., kao i 2 štednjaka osječke ljevaonice željeza.⁵¹

Materijalna šteta prouzročena ovim nezapamćenim nevremenom bila je ogromna. Iz dopisa očuvanih u Državnome arhivu u Osijeku doznaju se dragocjeni podaci o donacijama ali i o imenima i djelatnostima tadašnjih poduzeća, društava i udruga. Zahvaljujući prije svega glavnom organizatoru pomoći, Stjepanu Heferu, ali i brojnim različitim donatorima, prikupljeno je mnogo novca i građevinskog materijala za pomoć nastradalima od nevremena u Valpovštini, 16. srpnja 1940. godine.

Uz svoje zastupničke i odvjetničke dužnosti, dr. Stjepan Hefer nalazio je vremena i osobno se zalagati za ljude iz kotara Valpovo. U njegovoj očuvanoj korespondenciji nalaze se razne molbe običnih ljudi, seljaka i građana iz kotara Valpovo ali i šire. Primjerice, pismenim se putem bio obratio banovinskim vlastima u slučaju učitelja Gašpara Pletikapića⁵², kako bi ovaj dobio premještaj iz Josipovca u Bistrince.

Damjan Erić, seljak iz Bizovca te član HSS-a i Seljačke sloge, u pismu je molio dr. Hefera da mu ovaj pozajmi 2000 dinara za gradnju kuće. Iz ovoga je primjera vidljivo povjerenje koje su lokalni seljaci imali u njega. Kako Erić u pismu obrazlaže: „*Time bi bio spašen od pandža kakvoga lihvara, a ne bih morao prodati niti svu stoku, bez koje se ne može zamisliti jedan seljak.*“⁵³ Nepoznat je Heferov odgovor na ovu zanimljivu molbu.

Iz Petrijevacu je Heferu bio stigao prijepis molbe općinskog načelnika (u potpisu, nečitko, op. a.) banskoj vlasti: „...*da se u našoj općini imenuje i namjesti banovinski veterinar u smislu naredbe Gospodina Bana o banovinskim veterinarima na službi kod općina.*“⁵⁴ I u ovoj prilici općinski je načelnik zamolio Hefera, kao narodnog zastupnika, da se založi kod banovinskih vlasti da molba bude uvažena.

⁵¹ HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 10.

⁵² Spomenuti učitelj Gašpar Pletikapić dobio je traženi premještaj u Bistrince. Kasnije, splotom okolnosti, učitelj Pletikapić bio je učitelj mome djedu, Pavlu Jelkiću, u pučkoj školi u Bistrincima nakon Drugog svjetskog rata. (Op.a.)

⁵³ HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 10.

⁵⁴ HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 10.

U Valpovu, učitelj Mato Gregić molio je premještaj na Vježbenicu br. 1. pri Učiteljskoj školi u Osijeku. Gregić je ovo pismo bio poslao Banskoj vlasti Banovine Hrvatske, tj. Odjelu za prosvjetu – Odsjeku za narodne škole, ali i narodnom zastupniku Heferu. U pismu je bio naveo brojne razloge za premještaj; od trudne žene i odličnih ocjena koje je dobivao kao učitelj u Valpovu, ali i izvannastavnih aktivnosti – bio je zborovođa Hrvatskog pjevačkog društva Katančić iz Valpova, tajnik valpovačkih vatrogasaca i aktivni član valpovačkog dobrovoljnog vatrogasnog društva. U molbi poslanoj Heferu učitelj Gregić piše: „*Vas molim učinite koliko Vam je moguće i ukoliko nadjete, da je to opravdano, da me premjestite na to mjesto. Čujem da se kolega Župan definitivno odlučio, da će u Valpovo. Znete i sami, da će nas u slučaju njegova dolaska biti previše u Valpovu, tim više što smo se stisnuli u tri učionice, te ne možemo držati niti poludnevnu obuku, jer ima sedam odjeljenja.*“⁵⁵ Iz priloženoga je jasno kako osnovna škola u Valpovu radi u otežanim uvjetima, jer ima svega tri učionice na sedam razreda. No i ovdje je, prije svega, jasno vidljiv utjecaj Hefera na svakodnevni život u kotaru Valpovo; iako je isključivo banovinska vlast, odnosno njen Odsjek za narodne škole Odjela za prosvjetu, odgovoran za zapošljavanje učitelja, Mato Gregić se ipak bio obratio i narodnom zastupniku Heferu za pomoć prilikom premještaja.

5. SELJAČKA SLOGA

Seljačka sloga bila je kulturno-prosvjetna organizacija Hrvatske seljačke stranke (HSS). Bila je osnovana 11. listopada 1925. godine u Zagrebu, nakon ulaska HSS-a u Narodnu skupštinu, kao prva od velikih organizacija tijesno vezanih uz politiku Hrvatske seljačke stranke. Već 1929. godine, nakon uvođenja šestosiječanjske diktature, obustavlja s radom. Nakon smirivanja situacije u društvu i obnove parlamentarnoga života, Seljačka sloga obnavlja svoj rad 10. studenoga 1935. godine. Glavni organizator, tajnik, a nakon obnove 1935. godine i predsjednik Seljačke sloge bio je kulturni i politički djelatnik HSS-a i zastupnik u Narodnoj skupštini, Rudolf Herceg⁵⁶. Neki od glavnih ciljeva obnovljene Seljačke

⁵⁵ HR – DAOS – 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik, 2.3 Narodni zastupnik, 2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 10.

⁵⁶ Rudolf Herceg (Pristava kraj Tuhelja, 26. ožujka. 1887. – Zagreb, 22. ožujka 1951.). Od 1920. bio je član Glavnog odbora Hrvatske (republikanske) seljačke stranke te zastupnik na skupštinskim izborima 1920. i 1923. Bio je pokretač, tajnik i glavni promicatelj rada Seljačke sloge (1925–29), njezin predsjednik (1935–41) nakon obnove te urednik njezina glasila *Seljačka prosvjeta* (1926–29). Pokretač serije *Seljačka knjižnica* te smotri seljačkih zborova, koji su pomogli očuvanju narodne baštine. Zastupnik u skupštini Zagrebačke oblasti (1927–29), predsjednik njezina prosvjetnog odbora i nakon Radićeva ubojstva predstojnik za narodnu prosvjetu. Bio je glavni pokretač izdanja *Sabranih djela* A. Radića (19 sv., 1936–39). Jedan je od pokretača *Hrvatske enciklopedije*. Autor nekoliko popularnih djela koja sažimaju ideologiju seljačkoga pokreta. S javnim radom

sloge bili su ravnopravno uključivanje seljaka u politički život kroz obnovu i razvoj seljačke kulture, međusobnu pomoć i obrazovanje.

U kotarima na području Slavonije u međuratnom je razdoblju djelovalo 246 ogranka Seljačke sloge. Njihove djelatnosti su bile jednake onima na drugim područjima; prvenstveno, očuvanje narodne umjetnosti (izvorne seljačke nošnje i pjesme), poticanje seljačke književnosti, suzbijanje nepismenosti, organiziranje prosvjetnih zabava i smotri (kako mjesnih i pokrajinskih, tako i središnjih u Zagrebu) te pravno i gospodarsko djelovanje.

Tijekom 1920-ih godina djelovala su ukupno 54 ogranka Seljačke sloge. Na prostoru samog kotara Valpovo bilo ih je pet; u selima Bocanjevci (osnovan 24. kolovoza 1928.), Ivanovci (24. kolovoza 1928.), Nard (16. listopada 1928.), Šag (24. rujna 1928.) i Petrijevcima (26. prosinca 1928.)

Ubrzo nakon obnove političkog djelovanja HSS-a osnivaju se novi ogranci Seljačke sloge. U razdoblju od studenoga 1935. do studenoga 1936. godine na području kotara Valpovo osnovano je čak 19 ogranaka. Budući da je cijeli kotar imao 21 naseljeno mjesto, može se reći kako se valpovačka podružnica Seljačke sloge približila cilju središnjice u Zagrebu, kako bi svako naseljeno mjesto trebalo imati svoj vlastiti ogranak. Stoga je Valpovo često bilo isticano kao primjer drugim mjestima. Ogranci kotara Valpovo bili su i vrlo aktivni; svaki ogranak se barem dva puta javio u glasilu Seljačka sloga te su organizirali i sve djelatnosti koje je središnjica predviđela. Primjerice, u izvještajima dr. Hefera spominje se kako su svi ogranci imali zajednička čitanja, a većina je i naručila obaveznu literaturu, *Sabrana djela Antuna Radića*. Svi su ogranci imali i svoje pjevačke zborove, koji su nastupali na smotrama; u Osijeku, 9. veljače 1936. te u Valpovu na blagdan Petrovo, 29. lipnja 1936. Kao dva najbolja zbora isticali su se zborovi iz Habjanovaca te zajednički zbor iz sela Tiborjanci, Gat i Veliškovci; oni su predstavljali kotar Valpovo na središnjoj smotri Seljačke sloge u Zagrebu. Ladimirevci su imali i tamburaški zbor. Važno je istaknuti da su se, osim lokalnih dobrotvornih akcija, uključili i u akciju za pomoć Dalmaciji i Hercegovini.⁵⁷ Stoga se s pravom može zaključiti kako je valpovačka podružnica Seljačke sloge bila jedna od najaktivnijih i najrazvijenijih u Hrvatskoj.

prestaio je 1941; uhićen 1949., bez presude zadržan u logoru do 1951., kada je pušten teško bolestan. Glavna djela: *Seljački pokret u Hrvatskoj* (1923), *Izlaz iz svjetske krize* (1932); *Seljačka sloga idejno čistilište hrvatskog i razsadište svjetskog seljačkog pokreta* (1940).

⁵⁷Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 29. i 30.

Za prvo razdoblje djelovanja Seljačke sloge, između 1925. i 1929. godine, nije moguće točno utvrditi broj članova. No, iz dostupnih podataka 1930-ih godina moguće je precizno utvrditi broj članova Seljačke sloge. Godine 1937. bilo je, po ograncima, oko 20 000 članova, dok je sama središnjica u Zagrebu imala 1837 članova. Već iduće, 1938. godine, broj članova Seljačke sloge porastao je na 34 000 ljudi. Vrhunac u svome djelovanju Seljačka sloga doživjela je 1939. godine, kada je brojila 45 000 članova.⁵⁸

Ogranci na području valpovačkoga kotara Valpovo razlikuju se u brojnosti; tako ogranak u selu Marjančaci broji između 30 i 50 članova dok ogranci u selima Nard, Zelčin, Šag, Tiborjanci, Vinogradci i Gat imaju između 50 i 100 članova. Najveći ogranci imali su već preko 100 članova; Bistrinci, Brođanci, Bocanjevci, Habjanovci, Čepinski Martinci, Petrijevc, Ladimirevci, Ivanovci te samo Valpovo kao kotarsko središte. Iz izvještaja Stjepana Hefera središnjici u Zagrebu doznajemo podatak da je u kotaru Valpovo već 1936. godine bilo 1658 članova Seljačke sloge te 312 članova njenog podmlatka.⁵⁹

Uzevši u obzir kako je kotar Valpovo bio jedan od manjih u Osječkoj oblasti ali i uopće te da je imao svega 6000 ljudi s biračkim pravom, jasno je vidljiv uspjeh u početnoj organizaciji i djelovanju Seljačke sloge na tome području. Primjer raširenosti članstva u kotaru Valpovo selo su Marjančaci, koji su na svega pedesetak kuća imali čak 45 članova.

Seljačka je sloga bila organizirana strogo hijerarhijski; postojali su mjesni, općinski i kotarski ogranci koji su, tim redoslijedom, bili podređeni središnjici u Zagrebu. Službeno glasilo organizacije također je nosilo ime *Seljačka sloga* (od 1925. do 1929. godine izlazilo je pod imenom *Seljačka prosvjeta*). Prema naputku iz središnjice, u tome glasilu, koje je izlazilo od 1936. do početka Drugoga svjetskoga rata u Kraljevini Jugoslaviji 1941. godine, ogranci su bili dužni javljati o svojim aktivnostima. Prema izvještajima, kotar Valpovo je i ovdje bio jedan od najaktivnijih u radu. Tijekom 1930-ih godina središnjici u Zagrebu javljali su se: Brođanci i Bocanjevci 7 puta, Vinogradci 4 puta, Satnica, Nard i Gat 3 puta, Bistrinci, Habjanovci, Čepinski Martinci, Valpovo, Ivanovci i Šag 2 puta, a Bizovac, Ladimirevci, Zelčin, Tiborjanci, Marjančaci poslali su po jedno izvješće.⁶⁰

⁵⁸ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 50.

⁵⁹ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 50.

⁶⁰ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 32.

Na razini kotara bili su održavani povremeni prosvjetni sastanci. Prvi takav kotarski prosvjetni sastanak za područje Valpovštine održan je u Osijeku, 29. studenoga 1936. godine. Prema riječima narodnog zastupnika Stjepana Hefera: „*Sastanak za Valpovštinu potvrdio je uzoran rad u kotaru. Na njega su vlakom, kolima ili pješke pristigli izaslanici iz svih sela u kotaru (21 selo), a prije samog sastanka pogledali su promidžbeni zvučni film o smotri u Zagrebu 1936. godine.*“⁶¹ Svaki je kotar dobio zadaću imenovati jednog prosvjetnog povjerenika iz redova seljaka; za kotar Valpovo bio je izabran Tomo Strugačevac iz sela Bocanjevci. Godine 1939. u kotaru Valpovo održana su čak tri kotarska prosvjetna sastanka, na kojima se bilo raspravljalo o glavnim djelatnostima ogranka – suzbijanju nepismenosti, čitanju djela braće Radić, ustroju seljačkih sudova te obilježavanju seljačkih blagdana. Sastanci su bili održani u Valpovu (30. travnja i 5. studenoga 1939.) i u Bocanjevcima (7. svibnja 1939. godine).

Već krajem 1939. godine Seljačka je sloga imala sveukupno čak 925 ogranka. Iz tog razloga u prosincu 1939. godine bio je sazvan Prvi prosvjetni sabor u Zagrebu, na kojem je o radu i stanju u svojem ogranku govorio seljak Tomo Ivošević iz Brođanaca. Drugi veliki prosvjetni sabor bio je održan u prosincu 1940. godine, također u Zagrebu, no na njemu nije bilo predstavnika valpovačkog kotara.

Kao primjer djelovanja jednog mjesnog ogranka možemo uzeti onaj iz sela Bistrinci, nedaleko od kotarskog središta Valpova. Ogranak Seljačke sloge u Bistrincima bio je osnovan 1. ožujka 1936. godine. Osnivač i prvi predsjednik ogranka bio je Damjan Jelkić, seljak iz Bistrinaca, koji se posebno istaknuo u radu Hrvatske seljačke stranke na području Valpovštine. Uz njega, u upravni odbor ušli su i Stjepan Jelkić kao potpredsjednik, Žiga Matoković kao tajnik te Marin Stanković kao blagajnik ogranka.

Ključnu ulogu za sam rad ogranka Seljačke sloge imale su vlastite prostorije. Tako je, primjerice, društveni dom u Bistrincima podignut sabirnom akcijom samih članova: „*U Bistrincima su tako veliku dvoranu odmah ukrasili slikama prvaka HSS-a i amblemima organizacija koje su činile 'grane' hrvatskog seljačkog pokreta – Gospodarske sloge, Hrvatskog junaka (HSS-ove mladeži), Hrvatskog radničkog saveza (HSS-ovog sindikata), Hrvatske seljačke zaštite i drugih hrvatskih društava.*“⁶² Društveni domovi u drugim selima

⁶¹ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 34.

⁶² Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 51.

valpovačkog kotara – Bocanjevci, Ivanovci, Ladimirevci i Šag – bili su izgrađeni zajedničkim radom članova Seljačke sloge.

Glavna prosvjetna djelatnost Seljačke sloge bili su tečajevi za nepismene. Prema izvještajima Pokreta za pismenost, u kotaru Valpovo je 1937. godine bilo 21% nepismenih. Takva statistika nije bila idealna, jer je cilj pokreta bio smanjiti broj nepismenih na prihvatljivih 10%. O polaznicima tečaja opismenjavanja ne postoje precizni podatci, tek informacije kako je u Ladimirevcima od 10 nepismenih dvoje naučilo čitati, u Valpovu od deset njih šest, u Nardu od 28 tri, u Čepinskim Martincima devet te u Bocanjevcima sedam.⁶³

Raznim predavanjima pokušalo se dodatno obrazovati seljake a za žene su bili organizirani domaćinske škole. Ogranak Seljačke sloge iz sela Habjanovaca tako je bio pokrenuo održavanje tečaja za domaćice, na koji se odazvala dvadeset i jedna žena. Kako spominje izvještaj: „*Držale su ga tri učiteljice, a neka su predavanja održali kotarski agronom i općinski liječnik. Tečaj se završio svečanim ispitom (došao je i banski izaslanik) početkom travnja 1940.*“⁶⁴

Nakon opismenjavanja, važnu ulogu za Seljačku slogu imale su i knjižnice i čitaonice. Knjižnice su, prema naputku iz središnjice, morale imati *Sabrana djela Antuna Radića*, u izdanju Seljačke sloge. Čitaonice su, pak, bile važna mjesta okupljanja. Ogranak u Tiborjancima imao je knjižnicu i čitaonicu, kao i onaj u Habjanovcima. Marjančaci nisu imali školu, stoga su odmah nakon osnivanja ogranka pokrenuli inicijativu za otvaranjem čitaonice. Još ranije, Zagrebački oblasni odbor je u razdoblju između 1927. i 1929., dok je HSS u njemu imao većinu, darovao knjige brojnim seoskim knjižnicama. Kao primatelji ove vrijedne donacije spominju se sela Šag, Bocanjevci i Ivanovci iz kotara Valpovo. Knjižnica u Šagu brojala je 80 knjiga, ona u Bocanjevcima 186 te u Ivanovcima 185 knjiga. Knjižnica u Petrijevcima imala je 160 knjiga.

Zajednička čitanja bila su najčešća djelatnost u ograncima Seljačke sloge, kao i jedina aktivnost u kojoj su bili sudjelovali baš svi njeni ogranci. Najčešća literatura bili su listovi *Seljačka sloga* i *Dom*, glasila Seljačke sloge. „*U Bistrincima su zajednička čitanja organizirali u dvije skupine, pa je pomladak (o kojem je Seljačka sloga vodila posebnu brigu) imao svoje sastanke utorkom, a odrasli četvrtkom i subotom (svi od 18 do 20 sati). Prvo se*

⁶³ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 62.

⁶⁴ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 65.

čitalo *Seljačku slogu i Dom*, zatim razgovaralo (jedna od tema bila je o uspostavi narodne nošnje), pjevalo (samo) narodne pjesme i plesalo kolo uz tamburicu.⁶⁵ Čepinski Martinci organizirali su zajedničko čitanje dva puta tjedno, a podmladak se okupljao nedjeljom, kada bi napravili i zabavu. U Vinogradcima se čitalo tri puta tjedno, a podmladak se također okupljao nedjeljom. Svakodnevno čitanje bilo je organizirano u Nardu i Bocanjecima, dok se u Valpovu, Habjanovcima i Tiborjancima čitalo jednom tjedno.

Ogranci Seljačke sloge su po selima održavali i takozvana prosvjetna sijela. Tako su se u selu Šag održala ukupno četiri prosvjetna sijela 1938. godine, u selu Ivanovci dva prosvjetna sijela, također 1938. godine, dok su u Petrijevcima zabilježena tri prosvjetna sijela, 1939. i 1940. godine.

5.1. KULTURNE DJELATNOSTI SELJAČKE SLOGE

Jedna od glavnih ideja Seljačke sloge kao kulturno-prosvjetne organizacije Hrvatske seljačke stranke bila je potreba očuvanja autohtone seljačke kulture, koja je bila smatrana jedinom izvornom hrvatskom kulturom. Seljačka sloge je kroz svoj program nastojala zaštititi takvu kulturu od vanjskih promjena; prije svega, od utjecaja gradske kulture te svake strane kulture. Seljačka književnost, predstave, pjevački zborovi, smotre seljačke umjetnosti te seljački blagdani bili su najistaknutiji oblici poticanja izvorne seljačke kulture.

5.1.1. SELJAČKA KNJIŽEVNOST

Seljačka sloga bila je poticala same seljake na književnu djelatnost. Tako su nastajale nove pjesme i prozni tekstovi, koje su pisali sami seljaci. U glasilima Seljačke sloge (*Seljačka sloga*, *Seljačka prosvjeta i Kalendari*) bili su objavljeni novi tekstovi koje su pisali seljaci, između kojih je bilo i osam autora s područja kotara Valpovo.⁶⁶ Tekstovi i pjesme često bi se i izvodili uživo tijekom seljačkih proslava; tako je, primjerice, u Habjanovcima, na proslavi

⁶⁵ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 71.

⁶⁶ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 80.

tjedna Matije Gupca i Antuna Radića, izvedena pjesma *Selo moje*, autora seljaka Jakova Bošnjaka, koji je sam bio predsjednik ogranka Seljačke sloge u Habjanovcima.⁶⁷

5.1.2. SELJAČKE PREDSTAVE

Seljačke predstave su imale vrlo važnu ulogu u kulturnom programu Seljačke sloge. Kulturni program je poticao autohtone, seljačke dramske tekstove, nasuprot klasičnim ili građanskim kazališnim komadima. Tako je kotarsko središte Valpovo imalo i svoju kazališnu skupinu, koja je istovremeno izvodila i građanske i seljačke predstave. Iz izvještaja doznajemo kako je valpovačka kazališna skupina 1938. izvela predstave *Graničari*, *Hasanaginica*, *Šokica* te *Sa gospodskog suda na seljački*. Slijedeći naputke iz središnjice građansku predstavu *Matija Gubec* autora Mirka Bogovića (1937. godine) valpovački su naturščici zamijenili istoimenom predstavom seljačke književnice Mare Matočec (1939. godine).⁶⁸

Kazališne predstave nisu bile izvođene samo u Valpovu; u kotarskim selima pridržavalo se naputaka središnjice, pa su se u Čepinskim Martincima prikazivale predstave *Slijep kod zdravih očiju* i *Sa gospodskog suda na seljački*, a u susjednim Brođancima predstave *Matija Gubec*, *Obćinski načelnik*, *Seljaci u gradu*, *Seoska lola* te već gore spomenuta predstava *Slijep kod zdravih očiju*.

Zanimljiv je podatak kako je u selu Marijanci mjesna čitaonica *Slavonska vila* izvela vrlo zahtjevnu predstavu *Smrt Smail-age Čengića* u Belišću i susjednom kotaru Donji Miholjac. Naime, tajnik čitaonice Vladimir Škrinjarić sa suprugom je mjesecima uvježbavao glumce, dakako seljake, za izvođenje dugačkog i kompliciranog teksta pisca, bana Ivana Mažuranića.

5.1.3. PJEVAČKI ZBOROVI

Uz poticaje Seljačke sloge, pjevački su zborovi također bili prisutni u Valpovštini. Prema izvještajima iz toga vremena, najaktivniji pjevački zbor bio je u selu Tiborjanci. Uz pjevačke točke, bili su izvodili i igrokaze s temama iz svakodnevnog seljačkog života na

⁶⁷ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 77.

⁶⁸ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 85.

smotrama u kotarskom središtu Valpovu, ali i u Osijeku i Zagrebu. U Valpovu su djelovali i muški i ženski pjevački zbor.⁶⁹

Jedno od najstarijih hrvatskih pjevačkih društava, osječko pjevačko društvo Lipa na svoje godišnje zabave pozivalo je i seljačke zborove. Tako su na njihovim revijama bili nastupili i pjevački zborovi iz Brođanaca, Habjanovaca i Ladimirevaca.⁷⁰

Pjevački zborovi gostovali su i po kotarskim selima, ali i u susjednim kotarima. Tako je u Podgoraču (kotar Našice) seljački pjevački zbor iz Zelčina oduševio izborom starinskih pjesama i narodnim nošnjama „*koje se nažalost čuva još samo u kućnim škrinjama*“.⁷¹

Osim vokalnih, Seljačka je sloga poticala osnivanja i razvoja instrumentalnih, tamburaških zborova; tako su tamburaške zborove imali ogranci Seljačke sloge u Bistrincima, Brođancima, Ladimirevcima, Satnici, Habjanovcima, Čepinskim Martincima te u samom gradu Valpovu. Dana 7. studenoga 1937. godine u Osijeku je, u organizaciji tamburaškog društva Zvonimir i HPŽ Kuhač, održana prva smotra tamburaških društava. Nakon svečane smotre, održana je osnivačka skupština Saveza hrvatskih tamburaških društava. Za predsjednika je izabran Stjepan Hefer, a za sjedište je izabran grad Osijek. Savez hrvatskih tamburaških društava imao je i svoje glasilo, *Hrvatska tamburica*, list koji je izlazio u Zagrebu.⁷²

5.1.4. SELJAČKI BLAGDANI

Slijedeći politiku HSS-a i njezinog utemeljitelja i ideologa, Antuna Radića, Seljačka sloga bila je poticala proslave novih, seljačkih blagdana. Tako je 1936. godine nekoliko ograna proslavilo stotu godišnjicu hrvatske himne. Novi blagdani bili su spomen-dani Matije Gupca i Antuna Radića, koji su se obilježavali u veljači. Velike bi proslave bile i 11. lipnja, na rođendan braće Radić, koji su, slučajno, rođeni na isti dan.

Izvještaj iz sela Satnica govori o proslavi spomen-dana braće Radić. Dana 11. lipnja 1936. godine cijelo je selo pričalo samo o braći Radić. Poslijepodne se u prostorijama lokalne

⁶⁹ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 97.

⁷⁰ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 22.

⁷¹ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 99.

⁷² Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 102.

Seljačke sloge čitalo njihove tekstove, a zbor, koji je bio prigodno obučen u tradicionalne narodne nošnje, pjevao je starinske pjesme. Hrvatske zastave, dotad strogo zabranjene, bile su izvještene po selu. Djeca su dobivala male, prigodne darove, a prolaznici kroz selo hranu.⁷³

U Brođancima se 1939. godine također posebno svečano proslavio spomen-dan braće Antuna i Stjepana Radića. Program je bio započeo pozdravom predsjednika ogranka Seljačke sloge u Brođancima, koji je održao i govor o važnosti lika i djela braće Radić. Zatim je uslijedio umjetnički dio; recitacije, pjesma djevojačkog zbora, seljački igrokaz *Za bolji i ljepši život*, potom starinske pjesme, recitacije te još jedan seljački igrokaz - *Progledao veliki slijepac*. Bogati svečani cjelodnevni program završio je s narodnim pjesmama u izvedbi mješovitog zbora te govorom predsjednika mjesnog HSS-a.⁷⁴

5.2. PROSLAVA ROĐENDANA BRAĆE RADIĆ 1939. GODINE

Dana 19. lipnja 1939. dr. Stjepan Hefer poslao je izvještaj središnjici Seljačke sloge u Zagrebu o upravo održanim manifestacijama povodom rođendana braće Radić, 11. lipnja.⁷⁵ U selu Ivanovci bio je održan redoviti kotarski sastanak Hrvatske seljačke stranke za valpovački kotar. Izvještaji o održanoj proslavi rođendana došli su iz svih 23 mjesta u kotaru Valpovo. O uspješnosti manifestacije Hefer ističe kako je proslava održana ne samo u 18 sela gdje postoje ogranci Seljačke sloge, već i u Belišću gdje nema ogranka, jer je to industrijsko naselje bez seljaka. Nadalje, proslava je bila održana i u dva njemačka sela, Josipovcu i Veliškovcima, kao i u dva naselja Kitišanci i Samatovci, gdje ogranak zbog malog broja stanovnika nije postojao, već su seljaci pripadali u prosvjetni djelokrug ogranka susjednog sela.

Hefer posebno ističe uspjeh manifestacije u Belišću, gdje je bilo prodano i podijeljeno više od 600 značaka s tematikom života i djela braće Radić. Samu proslavu u Belišću bili su pripremili mjesna organizacija Hrvatske seljačke stranke, podružnica Hrvatskog radničkog

⁷³ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 112.

⁷⁴ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 113.

⁷⁵ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik - 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.3. Seljačka sloga – kutija broj 12.

saveza u Belišću te društvo *Hrvatska žena*. Proslavi je prisustvovalo neočekivano puno naroda, a provedena je u cijelosti u duhu programa Seljačke sloge, završava Hefer.⁷⁶

U Belišću je bilo posebno svečano; središte naselja bilo je okićeno hrvatskim zastavama, članovi Hrvatskog radničkog saveza prodali su preko 600 prigodnih značaka, a program je otvorio predsjednik beliščanskog ogranka Hrvatske seljačke stranke, Tomo Stanković. Opis života i rada braće Antuna i Stjepana Radića pročitao je lokalni predstavnik Hrvatskog radničkog saveza, Stjepan Vajfert. Zatim su slijedili recitacije učenika škole, igrokazi te pjesme muškog i mješovitog zbora Hrvatskog radničkog saveza iz Belišća. Službeni dio proslave završen je govorom predsjednika HRS-a Belišća, Đure Majera te zajedničkim pjevanjem hrvatske himne – Lijepa naša domovino. S proslave je bio poslan i brzoglasni pozdrav predsjedniku Hrvatske seljačke stranke, dr. Vladku Mačeku.

Na proslavama povodom rođendana braće Radić, 11. lipnja 1939. godine, program je počinjao u dva sata poslijepodne; pjevale su se starinske pjesme i plesali tradicionalni plesovi u narodnim nošnjama seljaka valpovačkoga kraja. Sudjelovalo je seljaštvo svih uzrasta, od najmlađih do najstarijih. Sami seljaci, poput spomenutog Damjana Jelkića iz Bistrinaca, držali su govore o braći Radić, a na više mjesta su se i čitala *Sabrana djela* Antuna Radića. Hefer na kraju ističe da je izuzetno zadovoljan programom i odazivom seljaštva, posebno zato jer su se seljaci sami organizirali: „...*bez mojega ili bilo čijeg drugoga sudjelovanja i pripomaganja.*“⁷⁷

5.3. SMOTRE SELJAČKE UMJETNOSTI

Prva smotra u Slavoniji održana je u Osijeku, 9. veljače 1936. godine, zahvaljujući aktivnosti narodnog zastupnika, osječkog odvjetnika Stjepana Hefera. On je bio osobno obišao sva sela svog izbornog kotara Valpovo te organizirao ogranke i zborove. Tako su na osječkoj smotri nastupili redom Brođanci, Bizovac, Habjanovci, Ladimirevci, Nard, Petrijevc, Satnica, Šag te zajednički zbor Veliškovaca, Tiborjanaca i Gata.

⁷⁶ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik - 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.3. Seljačka sloga – kutija broj 12.

⁷⁷ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik - 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.3. Seljačka sloga – kutija broj 12.

Dana 2. lipnja 1936. godine Uprava Hrvatskog lista iz Osijeka šalje molbu⁷⁸ rodoljubima za prikupljanje novčanih priloga za zborove iz Habjanovaca, Baranjskog Petrovog Sela i Tiborjanaca, kako bi mogli nastupiti na velikoj smotri seljačkih zborova u Zagrebu, 7. lipnja 1936. Spominje se veliki interes, kako domaće tako i međunarodne javnosti.

Na velikoj zagrebačkoj smotri 7. lipnja 1936. u Zagrebu nastupila su čak 52 zbora. Ogranci iz Habjanovaca te iz Tiborjanaca, Veliškovaca i Gata nastupili su kao predstavnici kotara Valpovo te su bili i na prijamu kod predsjednika HSS-a i vođe seljačkog pokreta, dr. Vladka Mačeka.⁷⁹

Najveća smotra zborova u valpovačkom kotaru bila je održana u Valpovu, 28. lipnja 1936. godine. Pred oko 20 000 seljaka iz Valpovštine, ali i susjednih našičkog i donjomiholjačkog kotara te Baranje, nastupilo je ukupno 16 zborova: Valpovo, Brođanci (mješoviti zbor), Bocanjevci (muški zbor), Črnkovi (mješoviti zbor), Marjančaci (mješoviti zbor), Habjanovci (mješoviti zbor), Ivanovci (muški zbor), Ladimirevci (mješoviti zbor), Čepinski Martinci (mješoviti zbor), Nard (muški zbor), Baranjsko Petrovo selo (mješoviti zbor), Satnica (mješoviti zbor), Šag (i muški i mješoviti zbor), Tiborjanci (muški zbor), Vinogradci (muški i ženski zbor) te Zelčin.⁸⁰

Za smotru u Valpovu 28. lipnja 1936. godine svi su ogranci su pripremili različite programe. Tako je ogranak iz Satnice spremio pjesme *Oj nevene, moj nevene* te *Kupale se dve sestrice*, kao i seljačko kolo uz pratnju male harmonike.⁸¹ Zbor iz Narda pripremio je dvije pjesme: *Tjera ovce djevojka, tako lako lagano* te *Zeleni se lišće borovo*.⁸² Ogranak iz Čepinskih Martinaca pripremio je tri točke programa: tradicionalnu *Škripi đeram, Stiže proljeće* te seljačko kolo uz pratnju gajdaša.⁸³ Ogranak iz Ladimirevaca nastupao je s dvije

⁷⁸ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik - 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.3. Seljačka sloga – kutija broj 12.

⁷⁹ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik - 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.3. Seljačka sloga – kutija broj 12.

⁸⁰ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 123.

⁸¹ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik - 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.3. Seljačka sloga – kutija broj 13.

⁸² HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik - 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.3. Seljačka sloga – kutija broj 13.

⁸³ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik - 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.3. Seljačka sloga – kutija broj 13.

pjesme; *Tjera čoban ovčice* te *Vječnim miljem obasjana*.⁸⁴ Ogranak iz Habjanovaca pripremio je također dvije pjesme - *Selo moje* i *Ljubim grudi*.⁸⁵ Naposljetku, ogranak iz Zelčina predstavio se pjesmama *Uranit ću rano ja* te prekrasnom tradicionalnom pjesmom *Na livadi pod jasenom*, koja je u brojnim izvedbama ostala poznata do današnjih dana.⁸⁶

Dana 29. prosinca 1936. Hefer je bio poslao pismo središnjici Seljačke sloge u Zagrebu, u kojemu donosi opširan izvještaj o priredbi filma u osječkom kinu Urania. Film je bio posvećen smotri hrvatskih seljačkih pjevačkih društava, održanoj na dan 7. lipnja 1936. godine. Na dvije predstave je, prema Heferovim riječima, bilo oko 1200 ljudi, većinom pristiglih posebnim vlakom iz Valpovštine. O tome navodi kako je cijela Valpovština bila prisutna i to tako da je iz samoga Valpova došlo 135 ljudi, iz Bizovca 28 ljudi, iz Habjanovaca 30 ljudi, iz Brodjanaca 10 ljud, iz Gata 30 ljudi, iz Tiborjanaca 68 ljudi, iz Bistrinaca 25 ljudi, iz Satnice 36 ljudi, iz Narda 60 ljudi, iz Bocanjevaca 21 čovjek, iz Ivanovaca 30 ljudi, iz Marjančaca 19 ljudi, iz Ladimirevaca 10 ljudi, iz Vinogradaca 40 ljudi, iz Petrijevaca 39 ljudi, iz Šaga 23 ljudi, iz Veliškovaca 28 te iz Belišća 20 ljudi. Oni su bili došli posebnim vlakom i došlo ih je sigurno blizu 500-600 ako ne i više.⁸⁷ Predstava je, prema Heferu, bila potpuni uspjeh. Nakon nje je održan i sastanak 18 ogranaka Seljačke sloge, gdje su bili podneseni izvještaji o radu ogranaka.

Iduće godine stavljen je naglasak na pokrajinske smotre, no i ovdje nalazimo zborove s područja valpovačkog kotara. U Podgoraču 18. travnja 1937. nastupilo je devet zborova, među kojima i Zelčin i Brođanci. U Đakovu, 30. svibnja 1937. nastupio je pohvaljeni zbor iz Tiborjanaca. Dana 6. lipnja 1937. u Donjem Miholjcu održana je smotra zborova susjednog, donjomiholjačkog kotara, na kojoj su kao gosti nastupili zborovi ogranaka Seljačke sloge iz Valpova i Tiborjanaca.⁸⁸ Brođanci su predstavljali kotar Valpovo na središnjoj smotri u Zagrebu, 13. lipnja 1937. te su pohvaljeni iz razloga što je njihova nošnja sadržavala „sve

⁸⁴ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik - 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.3. Seljačka sloga – kutija broj 13.

⁸⁵ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik - 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.3. Seljačka sloga – kutija broj 13.

⁸⁶ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik - 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.3. Seljačka sloga – kutija broj 13.

⁸⁷ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik - 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.3. Seljačka sloga – kutija broj 13.

⁸⁸ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 130.

manje kupovnog“.⁸⁹ Smotra iz 1937. bila je snimljena u ton verziji. Film je bio prikazan u Belišću 25. siječnja 1938. godine.

Iduće godine, smotra za Valpovštinu održana je u Bizovcu, 12. lipnja 1938. Bila je povezana sa seljačkim blagdanom, spomen-danom braće Radić. Proslavu su toga puta uveličali nastupi pet zborova kotara Valpovo; Bizovac, Čepinski Martinci, Brođanci, Habjanovci te Valpovo, a proslavi je prisustvovao i Stjepan Hefer, narodni zastupnik za kotar Valpovo i glavni promicatelj rada Seljačke sloge na tome prostoru.

Godine 1939. smotra valpovačkog kotara održana je u selu Gat, 29. svibnja. Nastupilo je ukupno 12 ogranaka Seljačke sloge; Bistrinci, Ivanovci, Tiborjanci, Vinogradci, Valpovo te domaćini iz Gata, kao i gosti iz susjednoga kotara Donji Miholjac; ogranci Viljevo, Radikovci, Rakitovica, Sv. Đurađ, Črnkovi te Donji Miholjac. Izvještaji govore o velikom uspjehu proslave. Proslavi su prisustvovali narodni zastupnici HSS-a Ivan Majcan i Stjepan Hefer te etnografkinja Slava Kovač, Imbro Štivić i oko 5000 gledatelja, većinom stanovnika Valpovštine.⁹⁰

Svakako treba istaknuti da je država, usprkos uvjetnoj liberalizaciji društvenog života za vrijeme vladavine kneza Pavla Karađorđevića, često onemogućavala slobodan rad i aktivnosti ogranaka Seljačke sloge. Iz Valpovštine postoji primjer ogranka u Nardu, koji je bio izuzetno aktivan, usprkos prijetnjama žandara i četničkih organizacija. Tako su u svibnju 1939. godine žandari i skupina četnika rastjerali godišnju skupštinu ogranka Seljačke sloge u Nardu te pritom brutalno pretukli podpredsjednika ogranka Josipa Čeha.⁹¹

Slične neugodnosti doživio je i ogranak iz Torjanaca, sela u Baranji, kojemu je bilo zabranjeno prijeći rijeku Dravu i nastupiti na velikoj smotri u Gatu, 29. svibnja 1939. godine. Budući da tada nije postojao most između Bistrinaca i Belišća sa slavonske strane Drave i Baranje na lijevoj obali rijeke, žandari su zapriječili prijelaz skelom članovima ogranka Seljačke sloge Torjanci, njima šezdesetak. Dana 11. lipnja 1939. godine uporni Baranjci

⁸⁹ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 132.

⁹⁰ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 138.

⁹¹ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 14.

priredili su u svojem selu prosvjetno sijelo. Međutim, i tada su se pojavili žandari te im oduzeli hrvatsku zastavu i rastjerali okupljen narod.⁹²

5.4. SUDOVI DOBRIH I POŠTENIH LJUDI

U neobjavljenom rukopisnom tekstu odvjetnika dr. Stjepana Hefera iz 1937. godine govori se o planiranom osnivanju i djelovanju takozvanih „sudova dobrih i poštenih ljudi.“⁹³ Seljačka sloga, uz svoje ostale poslove očuvanja narodne svijesti i kulture, željela je u hrvatskom seljačkom narodu izgraditi pravnu svijest, koja: „...koja će se temeljiti na elementima onoga pravnog osjećaja koje si je seljački narod kroz tisuće i stotine godina u svojoj duši sačuvao.“⁹⁴

Prema mišljenju Stjepana Hefera, sudovi dobrih i poštenih ljudi mogli su biti od višestruke koristi za seljački narod. Rješavanjem sitnih sukoba povećala bi se sloga u selima. Sporovi, koji bi se riješili u selu, uštedjeli bi seljacima novce, koje bi inače potrošili na putovanje do suda, takse, sudske i advokatske troškove. Naposljetku, prema Heferu, saznalo bi se što se u narodu smatra za pravo a što za krivo, jer pisani zakoni često nisu bili u skladu sa shvaćanjima seljaka. Zakoni koji vuku korijene iz rimskoga prava u budućnosti bi trebalo zamijeniti zakonima čiji su temelji u ukorijenjenom pravu i pravici hrvatskog naroda, odnosno hrvatskog seljaštva.

Tako Hefer u nastavku teksta predlaže Pravilnik suda dobrih i poštenih ljudi. Svaki ogranak Seljačke sloge trebao mi imati vlastiti sud, kojeg je trebalo činiti 12 članova, seljaka, s navršениh 35 godina života. Suci bi trebali biti: „poznati u selu kao dobri, poštени, nesebični i neporočni ljudi.“⁹⁵ Predsjednik i tajnik suda trebali bi biti pismeni, a svi članovi suda tu dužnost trebali su obavljati besplatno.

Ključna točka Heferovog pravilnika je II., paragraf 4., koji donosi: „Svaki je član ogranka SS dužan svaki svoj spor sa članom ogranka ili nečlanom prije poveljenja redovnog

⁹² Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 15.

⁹³ Ovaj neobjavljeni tekst odvjetnika dr. Stjepana Hefera nalazi se u Državnom arhivu u Osijeku, Fond S. Hefera, kutija 19.

⁹⁴ Leček, Suzana. *Stjepan Hefer o sudovima dobrih i poštenih ljudi*. U *Scrinia Slavonica* 8 (2008), 429-439. str. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2008. Str. 433.

⁹⁵ Leček, Suzana. *Stjepan Hefer o sudovima dobrih i poštenih ljudi*. U *Scrinia Slavonica* 8 (2008), 429-439. str. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2008. Str. 436.

sudskog postupka pred redovnim državnim sudom najprije iznijeti pred <<sud dobrih i poštenih ljudi>>.“⁹⁶

Suđenja su predviđena za nedjelje ili blagdane, vjerojatno kako se ne bi remetio težak seljački rad tijekom tjedna. Sudovi dobrih i poštenih ljudi trebali su biti nadležni za svakodnevne sporove iz seljačkog života, primjerice, uvrede, kletve, prijetnje, tučnjave ili krađe i prevare. No sudovi su, prema Pravilniku, bili nadležni i za složenije procese, poput uređenja međa, rješavanja obiteljskih razmirica (diobe, imovinski odnosi između roditelja i djece te braće i sestara), isplate dugova, kupnje i prodaje zemlje i stoke te sporova oko zajedničkog uzdržavanja puteva, kanala, bunara i mostova, između ostalog. Zapisnik o procesu tajnik Suda dužan je bio dostaviti središnjici Seljačke sloge u Zagrebu, dok je u slučaju nagodbe između seljaka bio predviđen samo kraći dopis.⁹⁷

Istodobno se na području kotara Valpovo pristupilo osnivanju *Sudova dobrih i poštenih ljudi*. Prema izvještajima, Valpovo je i ovdje prednjačilo, ponajprije zahvaljujući ideologu Stjepanu Heferu. Valpovački kotarski načelnik Jovan Korda, koji je bio na potpuno drugoj strani ondašnjeg političkog spektra (JRZ, op. a.), čak je branio *sudove* od opasnih optužbi o uzurpiranju ovlasti, 1937. godine. Neočekivano pozitivno držanje lokalnih vlasti zasigurno je ohrabrilo Hefera, pa je na kotarskom prosvjetnom sastanku, održanom u Valpovu 5. studenoga 1939. godine, on predložio da se rad seljačkih sudova podigne na višu razinu; tražio je usvajanje odluke po kojoj bi sudovi dobrih i poštenih ljudi bili obavezni za članove Seljačke sloge. U suštini, ideja je bila da se na državni sud ide jedino ako sud dobrih i poštenih ljudi ne bude u stanju sam riješiti sukob. Hefer je bio otišao još i dalje; tražio je da općinski načelnici, kao državni dužnosnici, upućuju narod na seljački sud. Kao izvrstan i iskusan pravnik, predložio je i način kontrole sudova dobrih i poštenih ljudi. Pročelnici takvih sudova sastajali bi se redovito te bi podnosili izvješće o radu i presudama. Poslije Hefera, valpovački kotarski prosvjetni povjerenik Tomo Strugačevac bio je predložio ustrojavanje kotarskog suda dobrih i poštenih ljudi, kao suda nadređenog onima po ograncima.⁹⁸

⁹⁶ Leček, Suzana. *Stjepan Hefer o sudovima dobrih i poštenih ljudi*. U *Scrinia Slavonica* 8 (2008), 429-439. str. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2008. Str. 436.

⁹⁷ Leček, Suzana. *Stjepan Hefer o sudovima dobrih i poštenih ljudi*. U *Scrinia Slavonica* 8 (2008), 429-439. str. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2008. Str. 438.

⁹⁸ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 148.

Sudovi dobrih i poštenih ljudi ubrzo su zaživjeli u kotaru Valpovo. U Bistrincima je sud, primjerice, riješio 12 sporova, pa je na skupštini pred rat 1941. godine jedan od starijih suseljana primijetio da u životu još nije vidio skupštinu 'bez ikakve svađe', što je uspjelo postići novoj seljačkoj organizaciji, Seljačkoj slozi. Iz izvora⁹⁹, primjerice, dolazimo do popisa ljudi koji su sudjelovali u radu Suda dobrih i poštenih ljudi za selo Bistrinci iz 1939. godine: „*Duro Stojić, seljak; Jozo Alošinc, seljak; Bartol Jelkić, seljak; Milan Stanković, radnik; Martin Anušić, seljak; Jozo Jelkić, seljak; Stjepan Mijatović, seljak; Gjuro Anušić, seljak; Damjan Marjanović, seljak; Stjepan Anušić, seljak; Damjan Antolović, seljak; Gjuro Antolović, seljak*“.

Ogranak suda dobrih i poštenih ljudi u selu Nard riješio je 17 sporova. To su bile većinom osobne uvrede te sporovi oko međa. Nadalje, ohrabreni vlastitim uspjesima, bili su čak i uveli novčanu globu za onoga za koga bi se dokazalo da je namjerno činio krivo ili vrijeđao.¹⁰⁰

O radu ostalih ogranaka suda u valpovačkom kotaru doznajemo iz fragmenata koji su ostali očuvani; u Bocanjevcima je tako sud riješio jedan zemljišni spor između starosjedioca i doseljenika, u Zelčinu je, kao i u Ladimirevcima, riješio nekoliko manjih sporova. U Satnici je riješio samo jedan spor, u Šagu 3, a u Ivanovcima čak 21 spor. Kotarska organizacija Hrvatske seljačke stranke i organizacije Seljačke sloge aktivno su bile poticale vlastite članove da se, umjesto redovnom sudu, obraćaju sudovima dobrih i poštenih ljudi.

5.5. ZADRUGE I DOBROTVORNE AKCIJE

Seljačka je sloga osnivala zadruge i održavala dobrotvorne akcije za potrebite. Navode se razni primjeri pomoći seljacima. U Brođancima je zadruge osnovana od strane ogranka Seljačke sloge nabavila kolomaz, posredovala pri jeftinijoj kupovini vina izravno od proizvođača te organizirala fond za pomoć kod nesreće, vjerojatno potaknuta strašnim nevremenom iz ljeta 1940. godine.

U Bistrincima je Seljačka sloga organizirala pomoć nezaposlenim radnicima iz susjednog Belišća, pa je tako predsjednik ogranka Seljačke sloge u Bistrincima, Damjan

⁹⁹ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik - 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.3. Seljačka sloga – kutija broj 13.

¹⁰⁰ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 150.

Jelkić, izvijestio Hefera o većoj količini hrane koju su solidarni Bistrinčani skupili za Belišćane kao pomoć. Nadalje, vrlo aktivni ogranak u Bistrincima poticao je domaću proizvodnju; Jelkić tada piše kako u Bistrincima „sve sami rade“ – odjeću, glazbala, lijekove, ali i uređuju ceste i kanale te sade voćke.¹⁰¹

Zadruga nastale na poticaj Seljačke sloge primarno su bile namijenjene za osiguranje stoke, koja je za život tadašnjeg prosječnog seljaka bila najpotrebnija i neophodna. Tako je stočna zadruga u Valpovu oštećenima u 13 slučajeva isplatila ukupno 20 852 dinara, u Šagu je isplatila 7 000 dinara (uz to je organizirala zajedničko cijepljenje svinja i nabavu nekih potrepština – pamuka i sl.), a slična je zadruga radila i u Ivanovcima. U Satnici su osnovali odbor za osiguranje stoke, koji je odredio stalnu svotu osiguranine (za uginulog konja 1500 dinara, a za kravu 1000 dinara). Nije se uplaćivalo unaprijed, nego su kod nesreće dijelili svotu na broj članova i svaki bi davao svoj dio. Stoku su osigurali i u Tiborjancima, Nardu, Petrijevcima i Ladimirevcima. U Kunišincima je preko zadruge nabavljena vršilica a u Bocanjevcima i Satnici trijer za čišćenje pšenice.¹⁰²

Ogranci Seljačke sloge organizirali su više sličnih dobrotvornih akcija. U selu Nard, nakon velikog požara, o kojemu ne znamo detalje, cijeli je valpovački kotar prikupio ukupno 10 000 dinara pomoći za postradale. Zanimljiv je podatak kako je novac razdijelio sud dobrih i poštenih ljudi, ovisno u stupnju stradanja seljačke imovine.¹⁰³

Bocanjevački ogranak organizirao je prehranu 150 nezaposlenih radnika iz šume Hrast. Osim toga, ogranak maloga sela Bocanjevci, koji je u izvješćima istican kao uzor drugima zbog velike solidarnosti, bio je podigao kuću jednome slijepom bračnom paru. U Ladimirevcima su seljaci, članovi Seljačke sloge skupili veću količinu živežnih namirnica za pomoć nezaposlenim radnicima (ne navodi se kojim, pretpostavlja se da se radi o belišćanskim radnicima). U Tiborjancima su, također, bili poslali pomoć nezaposlenim radnicima u Belišću, u vidu nekoliko vreća žita, krumpira i kukuruza.¹⁰⁴ Satničani su u jednoj dobrotvornoj akciji skupili 609 dinara, namijenjenih liječenju jednoga siromašnog suseljana. Naposljetku, stanovnici Zelčina preuzeli su brigu o dva starca, koja su se nakon

¹⁰¹ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 152.

¹⁰² Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 153.

¹⁰³ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 155.

¹⁰⁴ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 155.

cijeloživotnoga rada izvan sela vratili kući, gdje su ostali sami; bilo je dogovoreno da im svaki dan topli obrok kuha druga kuća.¹⁰⁵

5.6. SELO BISTRINCI – PRIMJER DJELOVANJA OGRANKA SELJAČKE SLOGE

Kao primjer djelovanja jednog mjesnog ogranka možemo uzeti onaj iz sela Bistrinci, nedaleko od kotarskog središta Valpova. Ogranak Seljačke sloge u Bistrincima bio je osnovan 1. ožujka 1936. godine. Osnivač i prvi predsjednik ogranka bio je Damjan Jelkić, seljak iz Bistrinaca, koji se posebno istaknuo u radu Hrvatske seljačke stranke na području Valpovštine. Uz njega, u upravni odbor ušli su i Stjepan Jelkić kao potpredsjednik, Žiga Matoković kao tajnik te Marin Stanković kao blagajnik ogranka.

Nedugo nakon osnutka ogranka Seljačke sloge, u Bistrincima je otvorena i čitaonica. Knjižničar je bio Josip Pernar. Bistrinčani su bili izabrali i delegate za središnju skupštinu Seljačke sloge u Zagrebu 1936., a delegati su bili Damjan Jelkić i Jozo Antolović. Također, odmah su izabrani i članovi suda dobrih i poštenih ljudi.¹⁰⁶

Pjevački zbor iz sela Tiborjanaca, Gata i Kitišanaca bio je, u tom vremenu, najpriznatiji na području Valpovštine. Kako bi im pomogli platiti troškove puta na zagrebačku smotru, Bistrinčani su za Duhove 1936. godine priredili zabavu u gostionici Pernar; prihodi od zabave išli su za tu namjenu.¹⁰⁷

Iduća je zabava bila održana u organizaciji mladeži ogranka, 5. rujna 1936. godine, u čitaonici u Bistrincima. Iznimno posjećenu zabavu prigodnim je govorom bio otvorio predsjednik ogranka Seljačke sloge Bistrinci, Damjan Jelkić, a sav prihod od zabave bio je namijenjen nabavi zastave za mladež Seljačke sloge.¹⁰⁸ Iste godine održana je i predstava povodom Božića, a prihod je bio namijenjen kupovini knjiga za seosku čitaonicu.

¹⁰⁵ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 156.

¹⁰⁶ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 241.

¹⁰⁷ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 241.

¹⁰⁸ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 241.

Ogranak Seljačke sloge u Bistrincima održavao je zajednička čitanja nekoliko puta tjednu, u vremenu od 18 do 20 sati poslijepodne. Utorkom je čitanje bilo namijenjeno mladeži ogranka, dok su četvrtkom i subotom svi bili dobrodošli u prostore čitaonice.

U zimi između 1937. i 1938. godine počela je kampanja opismenjavanja u Bistrincima. Dana 9. siječnja 1938. godine održala se godišnja skupština ogranka Seljačke sloge; skupštinu je posjetio i svečani gost, narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer. Na skupštini je, osim izbora rukovodstva, istaknuto da se 20 nepismenih redovito podučava čitanju i pisanju.¹⁰⁹

Mladež ogranka bila se izuzetno aktivna; 27. veljače 1938. gostovali su u susjednom Belišću s igrokazima *Općinski načelnik* i *Pobijedeni šampion*. Prema članku u Hrvatskom listu, priredba je dočekan s oduševljenjem, a završena je pjevanjem hrvatske himne i klicanjem predsjedniku HSS-a, dr. Vladku Mačeku.¹¹⁰ U svibnju 1938. su ponovno gostovali u Belišću, na priredbi u čast Majčinog dana, u organizaciji udruge Hrvatska žena.

Prema zapisu iz Sreskoga načelstva u Valpovu, dana 27. svibnja 1938. godine, bilo je dopušteno osnivanje Hrvatskog pjevačkog društva u Bistrincima. Osnivački sastanak trebao je biti održan 29. svibnja 1938. u Bistrincima, a privremeni predsjednik društva trebao je biti Josip Djarmati.

Sredinom 1938. godine, Hefer je izvijestio da ogranak u Bistrincima broji 72 člana te 36 članova podmlatka. Nastavljena je tradicija čitanja *Sabranih djela Antuna Radića* subotom. Nastavljene su razne i aktivnosti; od preostale 182 nepismene osobe u selu, naučili su čitati njih 20, pomagali su nezaposlene radnike u Belišću a sud dobrih i poštenih ljudi bio je riješio jedan spor.¹¹¹

Godina 1939. bila je posebno aktivna za ogranak Seljačke sloge u Bistrincima. Narodni zastupnik Stjepan Hefer bio je prisutan i na godišnjoj skupštini 5. veljače 1939. godine. Ogranak je tada imao ukupno 80 članova i još 36 pripadnika mladeži. Predsjednik ogranka Damjan Jelkić bio je održao prigodno predavanje. Istaknuo je kako je opismenjeno 20 novih ljudi, povećana je seoska knjižnica te je nastavljena pretplata na *Sabrana djela*

¹⁰⁹ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 241.

¹¹⁰ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 241.

¹¹¹ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 242.

Antuna Radića. Sud dobrih i poštenih ljudi uspješno je riješio dva nova slučaja.¹¹² U veljači 1939. godine bili su održali i „komemorativnu priredbu“ u čast seljačkih junaka, Matije Gupca i Antuna Radića.¹¹³ Pjevački zbor ogranka u Bistrincima nastupio je na velikoj smotri u Gatu, 29. svibnja 1939. godine. U Bistrincima je bilo vrlo aktivno i Vatrogasno društvo, koje je imalo vlastitu glumačku skupinu te pripremalo zabave s igrokazima.¹¹⁴

5.6.1. IZGRADNJA I OTVORENJE SELJAČKOG DOMA U BISTRINCIMA

Ključnu ulogu za rad svakog od ogranka Seljačke sloge imale su vlastite prostorije. Seljački dom u Bistrincima bio je izgrađen tijekom 1939. godine. Novac i građevinski materijal potreban za izgradnju prikupili su sami članovi iz Bistrinaca, uz velikodušnu pomoć pojedinaca iz Belišća i Valpova, kao i tvrtke S. H. Gutmann, koja je dala popust na građevinski materijal. Svečano otvorenje Seljačkog doma u Bistrincima bilo je održano 25. studenoga 1939. godine. Velika dvorana bila je ukrašena slikama Antuna i Stjepana Radića, predsjednika HSS-a dr. Vladka Mačeka te amblesima Seljačke i Gospodarske sloge, Hrvatskog radničkog saveza, Hrvatske seljačke zaštite i drugih domoljubnih organizacija. Otvorenju je prisustvovao i narodni zastupnik Hefer. Izvještaj iz osječkog Hrvatskog lista govori kako je: „*Vladalo dobro raspoloženje i uzoran red, kojeg je osiguravala Seljačka zaštita. Zabava je potrajala do jutra, a pridružili su joj se i gosti i dio članova osječkog Frankopana, koji su otpjevali nekoliko rodoljubnih pjesama.*“¹¹⁵

Novootvoreni je dom Bistrinčanima odmah postao središte kulturnoga života. Na zabavi u siječnju 1940. godine izvedena je *Domovina*, autora Đure Arnolda. U veljači 1940. godine svečano su obilježili seljački blagdan, spomendan Matije Gupca i Antuna Radića; seoski učitelj Franjo Orešković govorio je o Matiji Gupcu a Damjan Jelkić je održao predavanje o Antunu Radiću. U programu su sudjelovala i djeca, koja su recitirala školske pjesme.¹¹⁶

¹¹² Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 242.

¹¹³ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 242.

¹¹⁴ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 20.

¹¹⁵ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 242.

¹¹⁶ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 243.

Iz pisma upućenog Heferu 23. rujna 1940. doznajemo koji su ogranci Seljačke sloge trebali nastupiti na posveti Seljačkog doma u Bistrincima. To su redom bili: ogranak Seljačke sloge Torjanci iz Baranje s mješovitim zborom¹¹⁷, ogranak Seljačke sloge Baranjsko Petrovo Selo, također s mješovitim zborom, zatim ogranci iz Ivanovaca i Tiborjanaca s muškim pjevačkim zborom, te, naposljetku, domaćini, ogranak Seljačke sloge iz Bistrinaca s muškim, ženskim i tamburaškim zborom. Ostala sela, kako je bilo navedeno, sudjelovala bi bez zborova. Također, nepotpisani predstavnik Seljačke sloge iz Bistrinaca tražio je i trodnevni popust od 50% na vožnju Slavonsko-podravskom željeznicom, kako bi članovi Sloge jeftinije došli do svečanosti.

Dana 20. listopada 1940. godine Hefer je primio pismo od ženskog pjevačkog zbora Seljačke sloge iz Bistrinaca, u kojem glasi: „*Naš ogranak nastupiti će kod posvete Seljačkog doma u Bistrincima sa slijedećim pjesmama: 1. Aoj moji široki kukovi, 2. Dojdimi dragi dragane, 3. Lijepo li je rano uraniti, i slijedećim narodnim običajima: staro slavonsko kolo obojice momci i djevojke igraju.*“¹¹⁸ Istoga dana, muški pjevački zbor iz Bistrinaca šalje slično pismo: „*Naš ogranak nastupiti će kod posvete Seljačkog doma u Bistrincima sa slijedećim pjesmama: 1. Oj Savice tiha vodo, 2. Kupi mi babo volove, 3. Škripi đeram.*“¹¹⁹

Svečanost posvete Seljačkog doma u Bistrincima bila je održana 27. listopada 1940. godine. Cjelodnevni program bio je pomno isplaniran. Pokrovitelj same ceremonije, narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, svečano je bio dočekan na željezničkom kolodvoru u Belišću. Zatim je uslijedila svečana povorka do obližnjih Bistrinaca. U povorci su sudjelovala sva društva koja su djelovala u kotaru Valpovo; ogranci Seljačke sloge, Gospodarske sloge, Hrvatskog radničkog saveza te Hrvatske seljačke zaštite. Nakon svečanog misnog slavlja, velečasni Anaković posvetio je prostorije Doma Seljačke sloge. Na prigodnoj smotri folklornih društava nastupili su ogranci Seljačke sloge iz Ivanovaca, Tiborjanaca te gosti iz Baranje, ogranci iz Torjanaca i Baranjskog Petrovog Sela. Ogranak iz Bistrinaca predstavio se s muškim i ženskim zborom, koji su pjevali tradicionalne pjesme uz pratnju tamburaškog zbora. Na svečanom zatvaranju smotre prigodne su govore održali najzaslužniji ljudi za

¹¹⁷ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 195.

¹¹⁸ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik - 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.3. Seljačka sloga – kutija broj 13.

¹¹⁹ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik - 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.3. Seljačka sloga – kutija broj 13.

izgradnju doma u Bistrincima; predsjednik Seljačke sloge u Bistrincima Damjan Jelkić te narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer.¹²⁰

Ogranak Seljačke sloge u Bistrincima s radom je nastavio i početkom ratne 1941. godine. Na godišnjoj skupštini održanoj 12. siječnja 1941. predsjednik ogranka Damjan Jelkić podnio je izvješće o radu u prethodnoj godini; ogranak je bio vrlo aktivan, proslavili su spomendan seljačkih prvaka Matije Gupca i Antuna Radića, održali su dva sijela i spomenutu veliku smotru, 27. listopada 1940., naučili su čitati dvanaestoro nepismenih ljudi a sud dobrih i poštenih ljudi bio je riješio 12 sporova. Zanimljiv je podatak kako je na skupštini starac Adam Kolesarić, vidljivo dirnut ovim uspjesima, rekao kako u životu nije bio na skupštini bez ikakve svađe.¹²¹ Posljednji prijeratni kulturni događaj u Bistrincima bio je održan u veljači 1941. godine, kada je ponovno svečano proslavljen spomendan Matije Gupca i Antuna Radića.

6. GOSPODARSKA SLOGA

Gospodarska sloga bila je privredno-ekonomska organizacija Hrvatske seljačke stranke. Osnovana je u srpnju 1935. godine u Zagrebu. Dom Gospodarske sloge nalazio se u Zvonimirovoj ulici u Zagrebu.

Krajem 1936. godine kotarski ogranak Gospodarske sloge u Valpovu imao je sveukupno 1090 članova. Iz dostupnih izvora¹²² poznati su brojevi članova pojedinih ogranka te imena lokalnih povjerenika. Povjerenici Gospodarske sloge 1936. godine bili su, abecednim redom, sljedeći ljudi:

Povjerenik za Belišće bio je Josip Marjanović; ogranak Gospodarske sloge u Belišću imao je 26 članova.

Povjerenik za Bistrince bio je Đuro Anušić; ogranak Gospodarske sloge u Bistrincima imao je 24 člana.

Povjerenik za Bizovac bio je Damjan Erić; ogranak Gospodarske sloge u Bizovcu imao je 94 člana.

¹²⁰ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 243.

¹²¹ Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005. Str. 243.

¹²² HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik; 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.3. Gospodarska sloga – kutija broj 14.

Povjerenik za Bocanjevce bio je Josip Šimošić; ogranak Gospodarske sloge u Bocanjevcima imao je 80 članova.

Povjerenik za Brođance bio je Marko Vidaković; ogranak Gospodarske sloge u Brođancima imao je 43 člana.

Povjerenik za Čepinske Martince bio je Simo Živković; ogranak Gospodarske sloge u Čepinskim Martincima imao je 39 članova.

Povjerenik za Habjanovce bio je Vinko Pančić; ogranak Gospodarske sloge u Habjanovcima imao je 49 članova.

Povjerenik za Ivanovce bio je Živko Lončarić; ogranak Gospodarske sloge u Ivanovcima imao je 107 članova.

Povjerenik za Josipovac bio je Josip Šmider; ogranak Gospodarske sloge u Josipovcu imao je 41 člana.

Povjerenik za Ladimirevce bio je Beno Novoselić; ogranak Gospodarske sloge u Ladimirevcima imao je 42 člana.

Povjerenik za Marjančace bio je Tomo Kopic; ogranak Gospodarske sloge u Marjančacima imao je 26 članova.

Povjerenik za Nard bio je Ivo Špoljarić; ogranak Gospodarske sloge u Nardu imao je 27 članova.

Povjerenik za Petrijevce bio je Antun Matković; ogranak Gospodarske sloge u Petrijevcima imao je 73 člana.

Povjerenik za Satnicu bio je Beno Koški; ogranak Gospodarske sloge u Satnici imao je 19 članova.

Povjerenik za Šag bio je Đuro Šimunović; ogranak Gospodarske sloge u Šagu imao je 50 članova.

Povjerenik za Tiborjance bio je Gusta Dušanić; ogranak Gospodarske sloge u Tiborjancima imao je 27 članova.

Povjerenik za kotarsko središte Valpovo bio je Ivan Presnac; ogranak Gospodarske sloge u Valpovu imao je 186 članova.

Povjerenik za Veliškovce bio je Đuro Gregić; ogranak Gospodarske sloge u Veliškovcima imao je 52 člana.

Povjerenik za Vinogradce bio je Tomo Pavošević; ogranak Gospodarske sloge u Vinogradcima imao je 40 članova.

Povjerenik za Zelčin bio je Joso Varžić; ogranak Gospodarske sloge u Zelčinu imao je 45 članova.

U kotarskom središtu Valpovu bilo je najviše članova Gospodarske sloge, njih 186., a predsjednik valpovačkog ogranka Gospodarske sloge Ivan Presnac bio je nadređen općinskim i mjesnim ograncima. Iz ovih podataka može se procijeniti i broj stanovnika pojedinih mjesta. Ipak, ima i iznimaka; maleno selo Ivanovci imali su čak 107 članova. Budući da je Belišće bilo drugo mjesto po broju stanovnika u kotaru, ovaj broj od 26 članova se čini razmjerno malen. Trebalo bi ipak uzeti u obzir kako je 1936. godine u Belišću još uvijek na vlasti vladina lista. Tek će 1938. godine Hrvatska seljačka stranka pobijediti i u posljednjem mjestu u kotaru u kojem dotad nije bila osvojila većinu glasova; u radničkom naselju Belišću.

Sredinom 1937. godine Gospodarska sloga ukupno je imala 147 tisuća članova. Kotarsko povjereništvo Gospodarske sloge u Valpovo brojalo je između 1000 i 2000 članova¹²³, slično kao, primjerice, kotari Dubrovnik, Šibenik i Varaždin, koji su bili puno veći i bogatiji.

U kotaru Valpovo, 1939. godine, u članstvo Gospodarske sloge primljeno je preko 100 novih zadrugara.¹²⁴

Prema Pregledu broja povjereništava i članova Gospodarske sloge 1940. godine kotar Valpovo je brojio 21 povjereništvo s 1901 članom. U kotaru Valpovo postojala su ukupno 5548 domaćinstva, pa je postotak članova Gospodarske sloge po ukupnom broju domaćinstava izuzetno visok, 34.3 posto.¹²⁵ Od ostalih slavonskih kotara, jedino Požega (36.2%) i Virovitica (35.8%) imaju bolji prosjek, uzevši u obzir kako su spomenuta dva kotara puno veća od kotara Valpovo.

6.1. VETERINARSKA AMBULANTA

¹²³ Šute, Ivica. *Slogom slobodi! Gospodarska sloga 1935-1941*. Zagreb: Srednja Europa, 2010. Str. 295.

¹²⁴ Šute, Ivica. *Slogom slobodi! Gospodarska sloga 1935-1941*. Zagreb: Srednja Europa, 2010. Str. 300.

¹²⁵ Šute, Ivica. *Slogom slobodi! Gospodarska sloga 1935-1941*. Zagreb: Srednja Europa, 2010. Str. 378.

Dana 3. lipnja 1938. zastupnik Hefer poslao je dopis Gospodarskoj slogi u Zagreb, u kojem izvještava o pojavi bolesti slinavke i šapa u Valpovštini ali i u osječkom kotaru.¹²⁶ Stoga je Hefer bio molio središnjicu da im pomogne pri nabavci kamene soli za stoku, za cijeli kotar.

Dana 5. rujna 1940. godine kotarska organizacija Hrvatske seljačke stranke, zajedno sa svim mjesnim i općinskim organizacijama, kao i organizacijom Gospodarske sloge, bila je uputila molbu Odjelu za seljačko gospodarstvo Banovine Hrvatske za osnivanjem veterinarske ambulante u Valpovu. Između mnogobrojnih razloga navedeni su sljedeći: cijela Valpovština je 95% seljačka, u okolici Valpova brojna su sela u kojima, osim seljaka, nema nikakvih drugih zvanja ni zanimanja, pa tako ni stručnjaka veterinarara, a seljaci se, osim poljoprivredom, bave i stočarstvom, svinjogojstvom i konjogojstvom. Smatralo se kako bi veterinarska ambulanta bila na korist svima u slučaju bolesti.¹²⁷ Nepoznat je odgovor Odsjeka za veterinarstvo Odjela za seljačko gospodarstvo Banovine Hrvatske.

6.2. OSNIVANJE HRVATSKOG SELJAČKOG LOVAČKOG DRUŠTVA

Gospodarska sloga bila je zaslužna za osnivanje prvog Hrvatskog seljačkog lovačkog društva na prostoru kotara Valpovo. Dana 18. veljače 1938. iz Zagreba je bilo stiglo pismo dr. Heferu iz središnjice Gospodarske sloge vezano za osnivanje Hrvatskog seljačkog lovačkog društva u Valpovu. Središnjica Gospodarske sloge u prilogu je poslala pravila lova i društveni lovni red, kao i molbu za osnivanje, koju je trebalo potpisati najmanje deset osnivača lovačkog društva.¹²⁸

Dana 21. svibnja 1939. ogranak Hrvatskog seljačkog lovačkog društva iz Valpova bio je poslao dopis središnjici Gospodarske sloge u Zagrebu, u kojem se žali na problem krivolovaca i razgranatog krivolovstva te traži pomoć od središnjice.¹²⁹

¹²⁶ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik; 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.3. Gospodarska sloga – kutija broj 14.

¹²⁷ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik; 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.3. Gospodarska sloga – kutija broj 14.

¹²⁸ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik; 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.3. Gospodarska sloga – kutija broj 14.

¹²⁹ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik; 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.3. Gospodarska sloga – kutija broj 14.

Već 27. svibnja 1939. uslijedio je vrlo oštar odgovor iz središnjice Gospodarske sloge, naslovljen na Stjepana Štefíća, kotarskog povjerenika Gospodarske sloge za kotar Valpovo. U njemu se jasno daje na znanje kako je žalosna činjenica i velika sramota raširena pojava krivolovstva. Štefíć je, kao kotarski povjerenik, odgovoran za suzbijanje krivolova, a središnjica ne može riješiti ovaj lokalni problem, već samo i jedino „svjesni i organizirani narod“. Podcrtana je rečenica: „Sad nemate komu da prkosite, jer je lov prešao u seljačke ruke.“¹³⁰

Hrvatsko seljačko lovačko društvo Valpovo sudjelovalo je i u svečanoj povorci prilikom proslave rođendana i imendana dr. Vladka Mačeka, 16. srpnja 1939. godine u Zagrebu.

6.3. MOLBA ZA SMJEŠTAJ DJECE IZ HERCEGOVINE

Dana 24. ožujka 1936. godine zastupniku Heferu došlo je pismo iz Mostara; velečasni fra Rudo Mikulić bio je posjetio Slavoniju te čuo kako bi se u Valpovu mogao smjestiti određeni broj gladne hercegovačke djece.¹³¹ U pismu se moli dr. Hefera za pomoć i intervenciju.

Dana 30. ožujka 1936. Hefer je poslao pismo ogranku Seljačke sloge sela Bistrinci u kojem se raspituje o mogućnostima prijema djece iz Hercegovine. Odgovor predsjednika ogranka Seljačke sloge iz Bistrinaca, Damjana Jelkića, bio je sljedeći: „*Gospodine doktore, mi smo pokušali poraditi na tome ali uzalud. Nažalost, Vama je vrlo dobro poznato da selo Bistrinci, to jest žitelji, žive više od 50% kao nadničari u tvornici u Belišću, a ostalo što ima seljaka to su jako slabi poljoprivrednici. Naprimjer, najbolji gospodar ima najviše 15-18 jutara zemlje većinom, i to 5-8 jutara peskulje zemlje koje su jako osjetljive osobito za suše. Dakle, kako vidite, naše je selo siromašno, a fala dragom Bogu djece malo u koga nema kao obično u sirotinje.*“

Međutim, seljaci iz Bistrinaca skupili su veliku količinu hrane za unesrećene. Tako Jelkić izvještava da je skupljeno: „240 kg kukuruza, 93 kg pšenice, 34 kg graha, 212 dinara u gotovom novcu i 50 dinara posebno ocu Rudi Mikuliću iz Mostara“.

¹³⁰ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik; 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.3. Gospodarska sloga – kutija broj 14.

¹³¹ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik; 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.3. Gospodarska sloga – kutija broj 14.

Dana 5. lipnja 1936. Hefer pismom izvještava središnjicu Gospodarske sloge u Zagrebu kako je završena akcija prikupljanja pomoći za gladne u Hercegovini. Prema izvještaju¹³², za „braću u pasivnim krajevima“, skupljeno je:

„U ovom je kotaru sabrano:

Valpovo: 1118 kg pšenice, 345 kg kukuruza u klipu, 170 kg kukuruza u zrnu, 233 kg graha, 161 kg brašna, 77 kg krumpira i 2137 dinara u novcu.

Belišće: 1840 dinara u gotovom novcu.

Bistrinci: 93 kg pšenice, 240 kg kukuruza, 34 kg graha i 212 dinara u gotovom novcu.

Gat: 373 kg kukuruza u klipu, 64 kg graha.

Veliškovci: 182 kg pšenice, 114 kg kukuruza u klipu i 4 kg graha.

Vinogradci: 94 kg pšenice, 93 kg kukuruza u klipu.

Marjančaci: 150 kg pšenice, 26 kg kukuruza u klipu i 27 kg graha, te 9.50 dinara u gotovom novcu.

Zelčin: 313 kg pšenice, 27 kg kukuruza u klipu, 10 kg graha.

Ivanovci: 244 kg pšenice, 229 kg kukuruza u klipu i 4 kg krumpira

Ladimirevci: 534 kg pšenice, 210 kg kukuruza u klipu i 336 dinara u novcu

Šag: 226 kg pšenice, 261 kg kukuruza u klipu, 5 kg graha i 185.50 dinara u gotovom novcu

Nard: 255 kg pšenice, 88 kg kukuruza u klipu, 20 kg graha.

Petrijevci: 860 kg pšenice, 277 kg kukuruza u klipu, 107 kg graha i 509 dinara i 25 para u gotovom novcu

Satnica: 473.50 dinara u novcu.

Josipovac: 200 dinara u novcu.

Bizovac: 694 kg pšenice, 984 kg kukuruza u klipu, 90 kg graha i 556 dinara u novcu.

Brodjanci: 1080 kg pšenice, 140 kg kukuruza u zrnu, 18 kg graha i 140 dinara u novcu.

¹³² HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik; 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.3. Gospodarska sloga – kutija broj 14.

Habjanovci: 301 kg pšenice, 842 kg kukuruza u klipu, 37 kg graha i 146 dinara u novcu.

*Prema tome je ukupno sabrano: 6144 kg pšenice, 3901 kg kukuruza u klipu, 520 kg kukuruza u zrnu, 648 kg graha, 161 kg brašna, 81 kg krumpira, te u gotovom novcu 6 744 dinara i 75 para.*¹³³

6.4. PODIZANJE CIJENA STOCI

Dana 5. veljače 1936. godine Rudolf Bićanić¹³⁴, predsjednik Gospodarske sloge, poslao je poruku dr. Heferu, kojom ga obavještava kako je izdao brošuru pod naslovom *Podignimo cijene stoci*, a koja sadržava: „...upute u organizaciji seljačkih gospodara o podizanju cijena stoke, izdane od Gospodarske Sloge, a preporučene od dr. Vladka Mačka.“¹³⁵ Bićanić je Heferu poslao stotinu brošura te ga je bio zamolio da ih rasproda po cijeni od 2 dinara u kotaru Valpovo.

6.5. SNIŽENJE SAJMOVNIH TAKSI

U proljeće 1936. započeo je još jedan pokret u organizaciji Gospodarske sloge. Riječ je o pokretu za snižavanje sajamskih pristojba te gradskih daća, poput uvoznina, maltarine, sajmarine, pijacovine, mjestovine i sl. Spomenuti je pokret zahvatio ukupno 31 kotar, među njima i Valpovo.¹³⁶ U Valpovu je, 5. svibnja 1936. godine, bio održan veliki godišnji sajam.¹³⁷ Na sajam je bilo dovezeno puno konja i rogatog blaga. Nedugo prije održavanja sajma, 3. svibnja 1936., povjerenici Gospodarske sloge za kotar Valpovo nastojali su kod

¹³³ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik; 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.3. Gospodarska sloga – kutija broj 14.

¹³⁴ Bićanić, Rudolf, hrvatski ekonomist, sociolog i političar (Bjelovar, 5. lipnja 1905. – Zagreb, 9. srpnja 1968). Studirao je na École des hautes études commerciales u Parizu i na Pravnom fakultetu u Zagrebu, gdje je 1931. doktorirao. Bio je član ravnateljstva Gospodarske sloge od 1936. pa je osnovao Zavod za proučavanje seljačkog i narodnog gospodarstva, kojemu je na čelu bio do 1940. Istodobno je uređivao *Gospodarsku slogu* i *Politički vjesnik*. Godine 1940. imenovan je direktorom Direkcije za vanjsku trgovinu u Beogradu, a 1941–45. bio je viceguverner Narodne banke Jugoslavije pri izbjegličkoj vladi u Londonu. Od 1946. profesor na Pravnom fakultetu u Zagrebu iz područja ekonomske politike, ekonomike vanjske trgovine i ekonomske povijesti. Njegove knjige *Kako živi narod* (1936) i *Ekonomska podloga hrvatskog pitanja* (1938) bile su temeljem gospodarske i socijalne politike HSS-a. Glavna djela: *Hrvatska ekonomika na prijelazu iz feudalizma u kapitalizam, I. Doba manufakture u Hrvatskoj i Sloveniji, 1750–1860* (1951), *Ekonomska politika u socijalističkoj Jugoslaviji (Economic Policy in Socialist Yugoslavia)*, 1973).

¹³⁵ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik; 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.3. Gospodarska sloga – kutija broj 14.

¹³⁶ Šute, Ivica. *Slogom slobodi! Gospodarska sloga 1935-1941*. Zagreb: Srednja Europa, 2010. Str. 203.

¹³⁷ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik; 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.3. Gospodarska sloga – kutija broj 14.

nadležnih ljudi isposlovati sniženje sajamskih pristojbi, koje su iznosile 3 dinara za kola i 3 dinara za stoku na 1 dinar za kola i 1 dinar za stoku. Općinska uprava, odnosno odbor zemljišne zajednice, koji je trebao ubirati prihode na sajmu, nije se složio sa sniženjem. Međutim, kako su pristigli seljaci bili dobro obavješteni o akciji Gospodarske sloge, nisu htjeli plaćati više od 1 dinar pristojbe. Izvještaj govori kako je došlo do nesporazuma i svađe te su se predstavnici općine povukli. Stoga, može se zaključiti kako je akcija Gospodarske sloge bila uspješna; osim sniženja sajamske pristojbe, bili su uspješni povisiti cijene rogatom blagu od 25 do 30 posto.

6.6. POKRET ZA POVEĆANJE NADNICA

Od 1936. godine pojavljuje se pokret za povećanje nadnica, pod vodstvom Gospodarske sloge. Za kotar Valpovo značajan je datum 19. veljače 1939. godine, kada je u Osijeku održana konferencija kotarskih povjerenika za kotare Valpovo, Đakovo, Donji Miholjac, Viroviticu, Našice i Slatinu. Uz kotarske povjerenike, sastanku je bio prisutan i ing. Mladen Baković, predstavnik Središnjice Gospodarske sloge. Petar Pelzer, kotarski povjerenik Gospodarske sloge iz Osijeka, govorio je o problemima s kojima se susreću najamni radnici-nadničari u Osijeku, a koji su najčešće dolazili iz Međimurja, Like, Bosne i Hercegovine, ali i iz susjednog, valpovačkog kotara.¹³⁸ Radnici-nadničari iz kotara Valpovo često su odlazili na rad i u općinu Đurđenovac, gdje su radili za drvo.¹³⁹

Među ostalim pokretima Gospodarske sloge značajnima za valpovački kotar svakako treba istaknuti pokret za rast cijene vune. Naime, u stočarskim je krajevima bila pala cijena vune. Seljaštvo je, organizirano dakako od Gospodarske sloge, zajednički izašlo na tržište s ciljem postizanja viših cijena. Prvi uspjeh bio je u kotaru Šid, gdje je seljacima uspjelo održati najnižu cijenu vune u iznosu od 25 dinara. Sličan je uspjeh postignut i u slavonskim kotarima, među ostalom, i u kotaru Valpovo.¹⁴⁰

Savez zadruga Gospodarske sloge bio je osnovan 5. rujna 1936. godine, a počeo je djelovati u proljeće 1937. godine. Za kotar Valpovo značajna je bila uloga Saveza u izvozu stoke. Naime, Odjel za stočarstvo pri Savezu zadruga je, u tri i pol mjeseca djelovanja (do sredine travnja 1940.) izvezao oko 80 vagona stoke – iz kotara Valpovo, te kotara Đurđevac,

¹³⁸ Šute, Ivica. *Slogom slobodi! Gospodarska sloga 1935-1941*. Zagreb: Srednja Europa, 2010. Str. 235.

¹³⁹ Šute, Ivica. *Slogom slobodi! Gospodarska sloga 1935-1941*. Zagreb: Srednja Europa, 2010. Str. 237.

¹⁴⁰ Šute, Ivica. *Slogom slobodi! Gospodarska sloga 1935-1941*. Zagreb: Srednja Europa, 2010. Str. 274.

Bjelovar, Križevci, Velika Gorica, Karlovac, Vinkovci, Novska, Kostajnica, Samobor i Virovitica. Ukupna vrijednost izvezene stoke iznosila je 3 800 000 dinara.¹⁴¹

7. HRVATSKA SELJAČKA ZAŠTITA

Poslije velikoga uspjeha na izborima krajem 1935. godine, političke su pozicije Hrvatske seljačke stranke bile izuzetno pojačane. Zbog plebiscitarne podrške hrvatskog naroda političari Mačekove liste moguće je govoriti o stvaranju hrvatskog narodnog pokreta s HSS-om na čelu. U takvim je uvjetima počelo postupno osnivanje Hrvatske seljačke zaštite, poluvojne organizacije HSS-a.¹⁴²

Hrvatska seljačka zaštita (HSZ) osnovana je tijekom 1936. godine. HSZ bila je poluvojna organizacija, koja je imala zadaću štiti sela od nasilja žandara¹⁴³ i četničkih organizacija. Organizacija nije imala svoje glasilo, već su vijesti o njejoj djelatnosti izlazile u *Hrvatskom dnevniku*, službenom glasilu Hrvatske seljačke stranke.¹⁴⁴

Kao početak procesa osnivanja Hrvatske seljačke zaštite moguće je odrediti dan 22. travnja 1936. godine, kada je predsjednik HSS-a dr. Vladko Maček poslao povjerljivu poruku lokalnim vođama HSS-a, u kojoj je traženo hitno osnivanje Hrvatske seljačke zaštite.¹⁴⁵ Svojevrсна preteča HSZ-a bile su noćne straže, koje je HSS bio organizirao u razdoblju od 30. travnja do 5. svibnja 1936. godine u kotarima Zagreb, Samobor, Jastrebarsko, Čazma, Krapina, Prelog, Koprivnica te u slavonskim kotarima Nova Gradiška, Đakovo i Vinkovci. Kao razlog za ovaj potez navedene su četničke provokacije te mogući komunistički neredi povodom proslave Međunarodnog dana rada 1. svibnja.¹⁴⁶

Službenih podataka o datumu i postupku osnutka Hrvatske seljačke zaštite nema, vjerojatno zbog straha od reakcije vlasti. U razgovoru s istaknutim hrvatskim političarem

¹⁴¹ Šute, Ivica. *Slogom slobodi! Gospodarska sloga 1935-1941*. Zagreb: Srednja Europa, 2010. Str. 341.

¹⁴² Karaula, Željko. *Mačekova vojska: Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji*. Zagreb: Despot Infinitus, 2015. Str. 83.

¹⁴³ Žandarmerija u Kraljevini SHS/Jugoslaviji bila je utemeljena 26. veljače 1919. kao jedinstvena oružana sila za cijelu državu. Bila je izravno podređena Ministarstvu unutrašnjih poslova u Beogradu. U stvarnosti je bila izvor terora i represije režima dinastije Karađorđević.

¹⁴⁴ Karaula, Željko. *Mačekova vojska: Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji*. Zagreb: Despot Infinitus, 2015. Str. 30.

¹⁴⁵ Karaula, Željko. *Mačekova vojska: Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji*. Zagreb: Despot Infinitus, 2015. Str. 94.

¹⁴⁶ Karaula, Željko. *Mačekova vojska: Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji*. Zagreb: Despot Infinitus, 2015. Str. 93.

Antom Trumbićem¹⁴⁷, dr. Vladko Maček je, u kolovozu 1936. godine, spomenuo da je HSZ tada brojala 1500 organiziranih ljudi te da služi za obranu od komunizma. Međutim, nastavio je Maček, tako je trebalo prikazati organizaciju vlastima. Zapravo je, po samom Mačeku služila za obranu od četničkih formacija te: „...inače za sve što bi trebalo.“¹⁴⁸

Prema dostupnim arhivskim podacima, moguće je približno odrediti brojnost članova Hrvatske seljačke zaštite. U listopadu 1936. godine, u izvješću Ministarstvu unutrašnjih poslova koje je podnio sam ban Savske banovine, broj se članova Hrvatske seljačke zaštite procjenjuje na 9000.¹⁴⁹ U siječnju 1937. zagrebačka uprava Savske banovine iznijela je nove procjene brojnosti članova i postrojbi HSZ-a, osnovanih tijekom prethodne 1936. godine. Tako u izvješću od 26. siječnja 1937. godine: „...stoji da su jedinice HSZ-a raspoređene po kotarevima: čazmanski 939 članova, donjostubički 1445 članova, dugoselski 389, jastrebarski 1000, kutinski 407, pisarovinski 200, samoborski 690, koprivnički 1200, ludbreški 1200, pregradski 650, valpovački 500 itd.“¹⁵⁰ Izvještaj je bio podnio pomoćnik bana Stanoje Mihaldžić.

¹⁴⁷Trumbić, Ante, hrvatski političar i pravnik (Split, 17. svibnja 1864. – Zagreb, 17. studenog 1938.). Studirao pravo u Zagrebu, Beču i Grazu, gdje je doktorirao 1890. Od 1894. bio odvjetnik u Splitu, gdje je djelovao na okupljanju svih pravaških skupina u Dalmaciji u jedinstvenu pravašku organizaciju, Stranku prava. Bio je biran za zastupnika u Dalmatinskom saboru (1896–1914) i u Carevinskom vijeću (1897). God. 1905. bio je izabran za gradonačelnika Splita. Početkom I. svjetskog rata, zajedno s F. Supilom i I. Meštrovićem, emigrirao isprva u Italiju, a zatim u Pariz, gdje je, protiveći se odredbama Londonskog ugovora (1915), sudjelovao u osnivanju Jugoslavenskog odbora. Bio je zatim predsjednik Odbora u Londonu te je nastojao kod sila Antante i srpske vlade postići priznanje Odbora kao zastupnika interesa južnoslavenskih naroda Monarhije i jugoslavenskih dragovoljačkih trupa kao savezničkih vojnih postrojbi. Na Krfskoj konferenciji, zauzimao se da ujedinjenje Kraljevine Srbije i ostalih južnoslavenskih naroda bude provedeno na temelju priznanja narodne individualnosti. Krfsku deklaraciju (1917), čiji je bio potpisnik u ime Jugoslavenskoga odbora, držao je osnovnim dokumentom južnoslavenskog ujedinjenja, koji se suprotstavljao velikosrpskim koncepcijama N. Pašića. Kao predstavnik Narodnoga vijeća SHS, na Ženevskoj konferenciji (1918) postigao je priznanje Države SHS kao ravnopravnoga čimbenika s Kraljevinom Srbijom u ujedinjenju južnoslavenskih naroda. Ali kako je srpska vlada odbila zaključke konferencije, ujedinjenje je provedeno bez njegova utjecaja. Kao prvi ministar vanjskih poslova Kraljevine SHS (1918–20) sudjelovao je na Pariškoj mirovnoj konferenciji, ali je odstupio nakon potpisivanja Rapalskog ugovora (1920). Razočaran Vidovdanskim ustavom (1921), zauzimao se za federalističko uređenje i nacionalnu ravnopravnost. God. 1924. pristupio je Hrvatskoj zajednici (koja je bila u Hrvatskom bloku) te je 1925. bio kandidiran na listi Hrvatske republikanske seljačke stranke za Narodnu skupštinu. Ali pošto je S. Radić priznao Vidovdanski ustav, prekinuo je suradnju te 1926. osnovao Hrvatsku federalističku seljačku stranku. Nakon atentata na S. Radića (1928), pristupio je Poslaničkomu klubu Seljačko-demokratske koalicije (SDK) te je u vanjskoj politici zastupao politiku Hrvatske seljačke stranke (HSS), a 1931. i formalno je pristupio HSS-u. Autor je programa SDK-a iz 1932. god.

¹⁴⁸ Karaula, Željko. *Mačekova vojska: Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji*. Zagreb: Despot Infinitus, 2015. Str. 101.

¹⁴⁹ Karaula, Željko. *Mačekova vojska: Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji*. Zagreb: Despot Infinitus, 2015. Str. 117.

¹⁵⁰ Karaula, Željko. *Mačekova vojska: Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji*. Zagreb: Despot Infinitus, 2015. Str. 118.

Već u siječnju 1937. godine predsjednik HSS-a dr. Vladko Maček bio je naredio osnivanje stranačke milicije HSS-a u onim kotarima u Savskoj i Primorskoj banovini, gdje HSZ nije bila osnovana 1936. godine. Procjenjuje se da je krajem iste, 1937. godine, Hrvatska seljačka zaštita brojala oko 50 000 ljudi, na prostorima Savske i Primorske banovine.¹⁵¹ Vodstvo HSS-a napravilo je i korak dalje; od 1939. godine započelo se s osnivanjem omladinskih organizacija Hrvatske seljačke zaštite.

7.1. HRVATSKA SELJAČKA ZAŠTITA NA PROSTORU KOTARA VALPOVO

Budući da je Hrvatska seljačka zaštita bila stvorena kao svojevrsna stranačka vojska HSS-a, glavni su pokretači organizacije i djelovanja seljačke zaštite bili narodni zastupnici Hrvatske seljačke stranke. Tako je na prostoru kotara Valpovo glavni pokretač djelovanja Hrvatske seljačke zaštite bio narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer.

Nažalost, samo fragmenti u arhivskoj građi donose podatke o samoj organizaciji i djelovanju HSZ-a na području kotara Valpovo. Iz izvora je moguće spoznati da je njen inicijator, dr. Hefer, bio doveden na policijsko preslušavanje 12. lipnja 1936. godine u Osijeku. Razlog privođenja zastupnika bila je informacija kako je 17. svibnja 1936. godine, prema uputama samog predsjednika HSS-a Vladka Mačeka, Hefer naredio Stjepanu Štefću, predsjedniku ogranka HSS-a u Valpovu, osnivanje postrojbe Hrvatske seljačke zaštite. Iz izvora se nadalje doznaje da se dr. Hefer branio kako se na sastanku bilo govorilo o osnivanju Gospodarske sloge, a da se: „...*tek usput razgovaralo o mogućem osnivanju HSZ kao reakciji na komunističku propagandu.*“¹⁵²

Tri godine kasnije, u travnju 1939. godine, dr. Hefer bio je postavio izvjesnog Josipa Pernara za zapovjednika Hrvatske seljačke zaštite u kotaru Valpovo.¹⁵³ U izvorima i literaturi spominje se još i kako su u općini Petrijevci u kotaru Valpovo osuđeni vođa Hrvatske seljačke zaštite, zajedno s nekoliko istaknutijih članova, na kraće zatvorske kazne.¹⁵⁴

7.2. MLADEŽ HRVATSKE SELJAČKE ZAŠTITE U KOTARU VALPOVO

¹⁵¹ Karaula, Željko. *Mačekova vojska: Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji*. Zagreb: Despot Infinitus, 2015. Str. 127.

¹⁵² Karaula, Željko. *Mačekova vojska: Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji*. Zagreb: Despot Infinitus, 2015. Str. 110.

¹⁵³ Karaula, Željko. *Mačekova vojska: Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji*. Zagreb: Despot Infinitus, 2015. Str. 126.

¹⁵⁴ Karaula, Željko. *Mačekova vojska: Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji*. Zagreb: Despot Infinitus, 2015.. Str. 126.

Na zasjedanju hrvatskog narodnog zastupstva 8. svibnja 1939. godine donesena je odluka o osnivanju podmlatka HSZ-a. Na osnovu toga zaključka narodni zastupnici HSS-a obavijestili su lokalne vođe HSZ-a da osim odraslih članova HSZ-a treba u redove Zaštite uzimati mladež u svrhu stvaranja podmlatka Hrvatske seljačke zaštite.

Krajem srpnja 1939. godine, u Bizovcu, zapovjednik lokalnog ogranka Hrvatske seljačke zaštite Ivo Stanić je, po zapovijedi zastupnika HSS-a dr. Stjepana Hefera bio započeo s programom organiziranja i izvođenja vježbi za podmladak HSZ-a, kojeg su činili mladići starosti od 15 do 20 godina.

Prema izvješću Kotarskog načelstva u Valpovu ova organizacija mladeži nije imala svoja posebna pravila, već je bila jedinstveni dio Hrvatske seljačke zaštite. Prema zapovjedniku Staniću, koji je nakon vježbe priveden na saslušanje, takve naredbe o organizaciji podmlatka HSZ-a provodile su se u svim kotarima s hrvatskom većinom, u Savskoj i Primorskoj banovini, prema odluci vodstva HSS-a s dr. Vladkom Mačekom na čelu.¹⁵⁵

8. HRVATSKI RADNIČKI SAVEZ

Stjepan Radić, ideološki uvjereni anti-marksist, 1921. godine poduzima inicijativu za osnivanje Hrvatskog radničkog saveza, koji će zastupati interese hrvatskog radništva. Radić se bio zalagao se za savez radnika i seljaka, nasuprot rastućem utjecaju socijalista i komunista. Hrvatski radnički savez imao je svoje glasilo *Hrvatski radnik*, s glavnim urednikom Rudolfom Hercegom. „*Hrvatski radnik često je donosio priloge u kojima se odbija komunizam i marksizam, a radništvo usmjerava da svoju borbu u Hrvatskoj vodi pod vodstvom ljudi koji se nisu otuđili od naroda iz kojega su potekli.*“¹⁵⁶ Djelovao je, uz prekide, od 1921. do 1941. godine. Djelovanje Hrvatskog radničkog saveza moglo bi se podijeliti na dva razdoblja: prvo, od osnutka 1921. godine do uvođenja šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra 1929. godine, te drugo, od obnove parlamentarnoga života 1935. godine pa sve do propasti Kraljevine Jugoslavije u Travanjskom ratu 1941. godine.

¹⁵⁵ Karaula, Željko. *Mačekova vojska: Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji*. Zagreb: Despot Infinitus, 2015. Str. 373.

¹⁵⁶ Matković, Hrvoje. *Povijest Hrvatske seljačke stranke*. Zagreb: Naklada P.I.P. Pavičići, 1999. Str. 113.

Od svoga nastanka, Kraljevina SHS, kasnije Kraljevina Jugoslavija, bila je siromašna i gospodarski zaostala zemlja, s velikom većinom stanovništva koje se bavilo poljoprivredom te u ovisnosti o vanjsko-političkim faktorima.¹⁵⁷ U prvome razdoblju HRS-a i nove države, gospodarska situacija bila je relativno dobra, jer Sovjetski Savez nije sudjelovao na europskom poljoprivrednom tržištu. No, već 1925. godine, ulaskom SSSR-a, ali i SAD-a i Kanade na tržište, dolazi do krize i snižavanja cijena poljoprivrednih proizvoda. Godine 1931. financijskim slomom na Zapadu dolazi do opće krize i u Kraljevini Jugoslaviji. Ekonomska kriza, koja se nastavila i 1932. i 1933. godine, dovela je do intervencije države u gospodarstvo; državni kapital ušao je u financije i industriju. Međutim, država nije pomogla Prvu hrvatsku štedionicu iz Zagreba (dotad novčano najjaču banku u zemlji), pa je ona jednostavno propala. Od takve državne intervencije, koja je zamijenila princip slobodne konkurencije kapitalističkog sustava, najviše su koristi imali Dvor i srpska privredna elita.¹⁵⁸

Na prvim izborima nakon smrti kralja Aleksandra i pada diktature, 5. svibnja 1935. godine, opozicija je dobila gotovo milijun glasova. Predsjednik Vlade Bogoljub Jeftić morao je otići, a novu Vladu sastavio je Milan Stojadinović, zajedno s Antonom Korošecom i Mehmedom Spahom – nova politička grupacija bila je nazvana Jugoslavenska radikalna zajednica (JRZ, popularno „jereza“).

Premda je nekoliko godina provela u neaktivnosti, Hrvatska seljačka stranka, počevši od 1935., postupno obnavlja svoje političke organizacije, pa tako i Hrvatski radnički savez. Obnavlja se i Seljačka sloga, kulturno-prosvjetna organizacija HSS-a. Već iduće, 1936. godine, HSS osniva nove organizacije – Gospodarsku slogu, Hrvatsku seljačku zaštitu te Hrvatsku građansku zaštitu. Hrvatska seljačka stranka imala je kao svoj cilj proširiti utjecaj na sve dijelove društvenog i gospodarskog života, pa tako i na razna ekonomska udruženja; trgovinske i industrijske komore, burze, saveze trgovaca, industrijalaca i obrtnika, osiguravajuća društva, banke, štedionice, zadruge i dr.¹⁵⁹

Nakon obnavljanja rada Hrvatske seljačke stranke, 1935. godine, obnovljeno je i djelovanje Hrvatskog radničkog saveza. Važno je naglasiti da je HRS obnovljen pod vodstvom HSS-a, pa je u programu, ali i u djelatnosti usko povezan s politikom HSS-a. Tako se svaka odluka saveza, primjerice, od biranja upravnog odbora do lokalne akcije pojedine

¹⁵⁷ Janjatović, Bosiljka. *Politika Hrvatske seljačke stranke prema radničkoj klasi - Hrvatski radnički savez 1921-1941. godine*. Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta, 1983. Str. 15.

¹⁵⁸ Janjatović, Bosiljka. *Politika Hrvatske seljačke stranke prema radničkoj klasi - Hrvatski radnički savez 1921-1941. godine*. Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta, 1983. Str. 23.

¹⁵⁹ Janjatović, Bosiljka. *Politika Hrvatske seljačke stranke prema radničkoj klasi - Hrvatski radnički savez 1921-1941. godine*. Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta, 1983. Str. 27.

podružnice, poput one u Belišću o kojoj će najviše biti riječi, donosila u skladu s politikom Hrvatske seljačke stranke. Procjenjuje se da je radništvo tridesetih godina 20. stoljeća u iznosilo 10 posto ukupnog stanovništva Hrvatske.¹⁶⁰

Glavni organizator obnove Hrvatskog radničkog saveza, uz odobrenje samog predsjednika HSS-a Vladka Mačeka, bio je Ivan Peštaj,¹⁶¹ predsjednik HRS-a prije 1929. godine, kada je HRS prestao s radom. Peštaj je bio i narodni zastupnik HSS-a u Narodnoj skupštini te kandidat za grad Zagreb na izborima 5. svibnja 1935. godine. Na obnoviteljskoj godišnjoj skupštini početkom rujna 1935. godine Ivan Peštaj bio je ponovno izabran za predsjednika Hrvatskog radničkog saveza. Za njegovog potpredsjednika izabran je Josip Orsag, za tajnika Vjekoslav Martinec a za blagajnika Josip Mustafa. Cjelokupno vodstvo bilo je otprije u HSS-u te angažirano u HRS-u.¹⁶²

Organizacijska struktura obnovljenog Hrvatskog radničkog saveza bila je centralizirana; članovi su organizirani u podružnice i sekcije, odgovorne središnjici u Zagrebu. Obnovom djelovanja počelo je i širenje sindikata 1935., a posebno 1936. godine. HRS se u svom programu koristio parolom – *Nacionalna sloboda i socijalna pravda*. Zaslugom HRS-a razvijena je široka aktivnost na okupljanju radnika tekstilne i drvne industrije, građevinara i rudara – zanimanjima gdje su najčešće bili zaposleni radnici-seljaci. U svome radu HRS je isticao zahtjeve za povećanjem nadnica putem kolektivnih ugovora, za suzbijanje nezaposlenosti, zahtjeve za bolje radne uvjete i skraćeno radno vrijeme, zahtjev za zakonski propisane minimalne nadnice te za mirovinsko osiguranje i osiguranje za članove obitelji u slučaju smrti radnika.

List HRS-a zvao se *Hrvatski radnik* i izlazio je, s prekidima, od 3. veljače 1922. HRS nakon obnove dobiva i svoju Prosvjetnu sekciju, koja je bila osnovana 20. rujna 1936. godine. Potkraj iste godine HRS je dobio i svoj Prosvjetni dom; Prosvjetni je dom otvoren 22.

¹⁶⁰ Janjatović, Bosiljka. *Politika Hrvatske seljačke stranke prema radničkoj klasi - Hrvatski radnički savez 1921-1941. godine*. Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta, 1983. Str. 85.

¹⁶¹ Peštaj, Ivan, hrvatski političar (Matenci, Donja Stubica, 15. svibnja 1891. – Zagreb, 26. travnja 1937). Završio je bravarski zanat u Zagrebu, potom se usavršavao u Austriji i Njemačkoj. Nakon I. svjetskog rata radio je u željezničkoj radionici u Zagrebu, zatim u Gradskoj plinari. Bavio se radničkim pitanjima i organizacijom radništva te je smatrao da se hrvatski radnički pokret mora osloniti na hrvatski seljački pokret. God. 1921. sudjelovao je u osnivanju Hrvatskoga radničkoga saveza. Ubrzo je bio imenovan njegovim potpredsjednikom, a od 1926. do smrti bio je predsjednikom. God. 1927. bio je narodni zastupnik Hrvatske seljačke stranke u Narodnoj skupštini Kraljevine SHS, a 1935. kandidat za grad Zagreb na listi V. Mačeka. Od 1936. bio je urednik *Hrvatskoga radnika*.

¹⁶² Janjatović, Bosiljka. *Politika Hrvatske seljačke stranke prema radničkoj klasi - Hrvatski radnički savez 1921-1941. godine*. Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta, 1983. Str. 89. i 90.

studenoga 1936. godine na Tomislavovom trgu, a 13. kolovoza 1939. godine je preseljen u Deželićevu ulicu. Otvaranjem prostorija Prosvjetnog doma otvorilo je mogućnost smještaja podsekcije Prosvjetne sekcije; to su redom bile gitaristička, mandolistička, pjevačka, diletantska (glumačka), nogometna, planinarska, šahovska, stolnoteniska i esperantska sekcija. Glavna parola Prosvjetne sekcije bila je *Prosvjetom k slobodi*.¹⁶³

U svome kulturnome programu, Hrvatski radnički savez bio je žestoki protivnik socijalista i komunista. O tome možda najbolje svjedoči odlomak teksta, objavljen u Hrvatskom radniku 15. svibnja 1936. godine: „*Socijalisti su slijepo oponašali gospodsku civilizaciju i tako oslabili borbenost, požrtvovnost i solidarnost radništva. Komunisti su opet doveli do bratoubilačkog razdora radništva, do hegemonije i diktature radništva nad seljaštvom. A za diktaturu potreban je velik broj dobro plaćene gospode – crvene gospode. Diktatorska klasa ne može biti nosilac kulture, bratstva i čovječnosti...Hrvatska se radnička prosvjeta zato mora osnivati na novim temeljima, drukčijim od marksizma, naime na temelju zajednice s hrvatskim seljaštvom i hrvatskom narodnom seljačkom kulturom, a ne na borbi protiv seljaštva. Time hrvatsko radništvo dobiva jedan veliki i važni zadatak u budućem razvitku i napretku kulture uopće. Ohola i sebična tuđinska gospodska kultura u zajednici sa tuđinskim kapitalizmom rascijepila je hrvatski narod na neprijateljske klase, na gospodu i sirotinju, na selo i na grad. Zato je jedna od najvećih zadaća budućeg prosvjetnog razvitka i napretka hrvatskog naroda: zблиženje grada i sela, a to može provesti jedino hrvatsko radništvo i hrvatski radnički prosvjetni pokret, jer je u gradu seljaštvu najbliže hrvatski duh radništva, a ne oholi i sebični duh gospodske kulture. Dakako taj svoj veliki zadatak u prosvjetnom napretku hrvatskog naroda ispunit će radništvo samo ako će svoju prosvjetu izgrađivati na temelju zajednice sa seljaštvom i hrvatskom seljačkom kulturom.*“¹⁶⁴

Iz ovog dužeg odlomka sasvim su jasna stajališta Hrvatskog radničkog saveza, posredno i HSS-a, prema socijalizmu i komunizmu. Marksizam i ideologije proistekle iz njega nisu i ne mogu biti rješenje za probleme hrvatskih radnika. HRS-ovi ideolozi rješenje pronalaze u zблиžavanju sela i grada, seljaka i radnika, putem kulturnog zблиžavanja prosvjećivanjem radnika.

¹⁶³Janjatović, Bosiljka. *Politika Hrvatske seljačke stranke prema radničkoj klasi - Hrvatski radnički savez 1921-1941. godine*. Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta, 1983. Str. 247.

¹⁶⁴Janjatović, Bosiljka. *Politika Hrvatske seljačke stranke prema radničkoj klasi - Hrvatski radnički savez 1921-1941. godine*. Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta, 1983. Str. 185.

8.1. HRVATSKI RADNIČKI SAVEZ NA PROSTORU KOTARA VALPOVO

Aktivnost HRS-a kao radničkog sindikata od 1935. do 1937. godine većinom je bila usmjerena na širenje, osnivanjem podružnica diljem Hrvatske i BiH, i to ne samo u velikim industrijskim centrima poput, primjerice, Zagreba ili Osijeka, već i u manjim mjestima gdje su radili i seljaci-radnici te sezonski radnici. Jedno od takvih mjesta bilo je i Belišće, veliko radničko naselje u kotaru Valpovo.

Prvi pokušaj pridobivanja radnika za HRS u Belišću dogodio se u lipnju 1936., na skupštini kojoj je prisustvovao i narodni zastupnik za kotar Valpovo, osječki odvjetnik dr. Stjepan Hefer. Polazeći od teze da: „*Hrvatski radnik u borbi za svoje staleške interese mora ostati Hrvatom.*“¹⁶⁵, HRS je od svoje obnove vodio stalnu borbu za članstvo s drugim sindikatima; ORS-om (Opći radnički savez), URSSJ-om (Ujedinjeni radnički sindikalni savez) te JUGORAS-om (Jugoslavenski radnički savez) koji su bili pod kontrolom države. Borba za članstvo je posebno bila jaka u Belišću, gdje je ORS imao od ranije imao jako uporište. Alojz Pećnik, nasljednik Ivana Peštaja na mjestu predsjednika HRS-a, održao je skupove u Valpovu i Belišću 8. kolovoza 1939. godine, s ciljem pridobivanja radnika za pristup HRS-u. Podružnica željezničara Belišća pristupila je Hrvatskom radničkom savezu 1939. godine.¹⁶⁶

Godine 1939. došlo je do štrajka radnika drvodjelaca u Belišću. U kolovozu i rujnu 1939. su, zbog niskih nadnica i porasta životnih troškova, 92 radnika tvrtke S. H. Gutmann stupili u štrajk. Štrajk je organizirao i pomagao HRS; cilj štrajka bilo je potpisivanje kolektivnog ugovora predstavnika tvrtke s radnicima. HRS je, uz nemalu pomoć zastupnika Hefera i valpovačkog HSS-a, u tome i uspio.¹⁶⁷

U Belišću, HRS je najveću borbu vodio protiv ORS-a (Općeg radničkog saveza). Agitacija HRS-a, potpomognuta izravno od Hrvatske seljačke stranke, dovela je do pobjede HRS-a u većini mjesta u Hrvatskoj. ORS se bio održao samo u Andrijevcima, Sušinama-Đurđenovcu, Saborskom i Belišću. Do 1939. godine ostala mu je samo podružnica kod tvrtke S. H. Gutmann u Belišću. Uspostavom Banovine Hrvatske u kolovozu i rujnu 1939. HRS je

¹⁶⁵ Janjatović, Bosiljka. *Politika Hrvatske seljačke stranke prema radničkoj klasi - Hrvatski radnički savez 1921-1941. godine*. Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta, 1983. Str. 151.

¹⁶⁶ Janjatović, Bosiljka. *Politika Hrvatske seljačke stranke prema radničkoj klasi - Hrvatski radnički savez 1921-1941. godine*. Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta, 1983. Str. 267.

¹⁶⁷ Janjatović, Bosiljka. *Politika Hrvatske seljačke stranke prema radničkoj klasi - Hrvatski radnički savez 1921-1941. godine*. Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta, 1983. Str. 234.

bio pobijedio i u Belišću, a ORS je, nakon trideset godina postojanja, prestao s radom.¹⁶⁸ Detaljniji prikaz sindikalne borbe i konačne pobjede HRS-a bit će prikazan u poglavlju o Belišću.

9. SITUACIJA U OPĆINI BELIŠĆE

9.1. NASTANAK RADNIČKOG NASELJA BELIŠĆE

Baruni Gutmann, obitelj mađarskih Židova, kupovali su zemljišne prostore od plemstva. Tako su još 1884. godine kupili od valpovačkog baruna Normann-Prandaua velike šumske površine uz obalu Drave. Tamo su izgradili pilanu, tvornicu tanina te željeznicu; koristili su plovni put rijeke Drave za dopremanje drvene sirovine te otpremanje gotove robe.

Poslije Prvoga svjetskoga rata Gutmanni su dalje proširili svoje poslove, pa tako postaju glavni dioničari poduzeća „Croatia d.d.“ za šumsku industriju u Zagrebu, kao i „Podravine¹⁶⁹“, a ulaze i u firmu „Našička d.d.“ kao i u ostala poduzeća za preradu drva.¹⁷⁰ Također, povećali su svoje zemljišne posjede kupovinom imanja Orahovica, od bana Antuna pl. Mihalovića, te donjomiholjačkog vlastelinstva grofa Mailatha. Gutmanni su 1920. godine kupili veleposjed u Orahovici, s tim da on i kad je postao vlasništvo Croatije d.d. za šumsku industriju u Zagrebu, zbog političkih razloga, nije bio obuhvaćen agrarnom reformom. Razlog su bile dobre političke veze obitelji Gutmann i bivšega bana Mihalovića.¹⁷¹

Radničko naselje Belišće nastalo je 1884. godine, kada je poduzeće za obradu drva S. H. Gutmann d.d. kupilo od vlastelina Normann-Prandau veliko područje uz samu desnu obalu Drave. Poduzeće od 1918. godine postalo je dioničko društvo, pa je time oslobođeno od djelomične nacionalizacije, koju su počele provoditi vlasti nove Kraljevine Srba, Hrvata i

¹⁶⁸ Janjatović, Bosiljka. *Politika Hrvatske seljačke stranke prema radničkoj klasi - Hrvatski radnički savez 1921-1941. godine*. Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta, 1983. Str. 277. i 278.

¹⁶⁹ Dana 5. ožujka 1923. utemeljeno je dioničko društvo Podravina kojem su glavni dioničari Gutmanni (Arthur, Heinrich i Ernst svaki sa po 1150 dionica, S. H. Gutmann 3000, dok je dr. Svetozar Grgin imao 2250 dionica), te su cijelo Mailathovo imanje platili 47 000 000 dinara, a u tu je tvrtku ušlo i 12 000 jutara šume d.d. Gutmann. Prema: Šimončić-Bobetko, Str. 296.

¹⁷⁰ Šimončić-Bobetko, Zdenka. *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918. – 1941. II Izbor iz građe*. Priredila Mira Kolar-Dimitrijević. Zagreb: AGM, Hrvatski institut za povijest, 2000. Str. 296.

¹⁷¹ Antun pl. Mihalović (Orahovica, 1868. – Zagreb, 1949.), posljednji hrvatski ban u Austro-Ugarskoj Monarhiji, prodao je vlastelinstvo Orahovica obitelji Gutmann te kupio veleposjed Kerestinec u blizini Zagreba. U strahu od seljaka te zbog povezivanja s radikalima 1936. godine napustio dvorac i odselio u Zagreb. Zbog bliskosti s režimom njegova imanja većinom nisu bila zahvaćena agrarnom reformom.

Slovenaca.¹⁷² U Obavijesti kotarskog načelstva o useljavanju u općinu Belišće do 1929. godine, kojim Kotarsko načelstvo u Valpovu obavještava bansku upravu, stoji podatak kako u općini Belišće obitavaju samo tvornički radnici koji su kupnjom ili putem agrarne reforme dobili samo gradilište za kuću te ne posjeduju druge zemlje na kojoj bi imali gospodarstvo, već se izdržavaju samo kao tvornički radnici.

Belišće je, za razliku od većine ostalih naselja u kotaru Valpovo, bilo multietnička sredina. Od samoga osnutka, kao radničkog naselja nastalog oko pilane i tvornice S. H. Gutmann, 1884. godine, u Belišće se naseljavaju brojni narodi i etničke grupe; Hrvati iz okolnih sela ali i iz Zagorja, Like i Dalmacije, Mađari, Srbi, Židovi, Nijemci, Česi, Slovaci, Rusini i ostali. Tako je prema, prema popisu stanovništva iz 1900. godine, na području Belišća živjelo 33% Hrvata, 26% Mađara, 25% Nijemaca, 9% Srba i 7% ostalih.¹⁷³ U kotarskom središtu Valpovu Hrvati su činili apsolutno većinu stanovništva¹⁷⁴, što u Belišću, kao što se može jasno vidjeti, nije bio slučaj. Nesumnjivo je da su i etničke tenzije odigrale važnu ulogu u sukobima između dvaju sindikata, o kojima će biti riječi u slijedećim poglavljima.

9.2. BORBA HRVATSKOG RADNIČKOG SAVEZA PROTIV ORS-a U BELIŠĆU

Opći radnički sindikat (ORS)¹⁷⁵ bio je već od 1923. godine glavni i jedini radnički sindikat u Belišću. ORS bio je dio Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije (URSSJ). Nasuprot ORS-u, podružnica Hrvatskog radničkog saveza bila je osnovana u Belišću tek u rujnu 1936. godine. Za osnivanje podružnice HRS-a najzaslužniji je bio valpovački ogranak Hrvatske seljačke stranke, odnosno narodni zastupnik dr. Hefer, koji se osobito zalagao za prava radnika-seljaka iz okolnih sela.¹⁷⁶

¹⁷² Volner, Hrvoje. *Odnos poduzeća S. H. Gutmann d.d. prema sindikatima*. U *Studia lexicografica GOD*. 2 (2008) BR. 2 (3). Str. 101.

¹⁷³ Volner, Hrvoje. *Nastanak i političko-upravni odnosi u općini Belišće u razdoblju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*. U *Scrinia Slavonica 12* (2012). Str. 179. - 204. Str. 185.

¹⁷⁴ U Valpovu su 1910. godine 73% stanovništva bili Hrvati. Ostali narodi: Nijemci 15%, Mađari 6%, Srbi 1% a svi ostali 5%. Iz: Volner, Hrvoje. *Nastanak i političko-upravni odnosi u općini Belišće u razdoblju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*. U *Scrinia Slavonica 12* (2012). Str. 179. – 204. Str. 286.

¹⁷⁵ ORS kratica je za Opći radnički sindikat. ORS je član URSSJ-a od 1925., no zbog daljnega skretanja u desno ORS izlazi iz saveza 1930., a u URSSJ sve više ulaze komunisti. U ORS-u su bili organizirani većinom drvno-šumski radnici, a do 1935. i tekstilni. Belišće je smatrano utvrdom ORS-a u Hrvatskoj; nakon likvidacije toga sindikata u Belišću 1939. ORS potpuno nestaje.

¹⁷⁶ Volner, Hrvoje. *Odnos poduzeća S. H. Gutmann d.d. prema sindikatima*. U *Studia lexicografica GOD*. 2 (2008) BR. 2 (3). Str. 116.

Sukob između Hrvatskog radničkog saveza i Općeg radničkog saveza trajao je od samoga početka. Prema izvorima, sukob je započeo oko prava nad upravljanjem Radničkim domom, kojim su dotad upravljali izabrani radnički povjerenici, većinom iz redova ORS-a. Oni su branili pristup HRS-u u Radnički dom, tako da su se HRS-ovci okupljali u puno manjem i neuglednijem prostoru obližnje gostionice.¹⁷⁷ Na taj su način ORS-ovci pokušavali spriječiti neodlučne radnike da se pridruže novoosnovanom sindikatu.

Prema izvještajima koje su lokalni radnici odani HSS-u slali dr. Heferu, u Belišću je postojala izuzetno jaka organizacija ORS-a, pod vodstvom Franje Vančine, koji je bio vrlo utjecajan u lokalnim poslovima. Dana 23. lipnja 1936. godine Hefer je bio pisao upravi HRS-a, na čelu s predsjednikom i narodnim zastupnikom Ivanom Peštajem.¹⁷⁸ U pismu ga je obavijestio o sjednici na kojoj su bili izabrani privremeni predstavnici HRS-a, kao i o teškim prilikama u Belišću. Prema Heferovim riječima, Belišće je, za razliku od ostalih naselja u valpovačkom kotaru, jedno veliko radničko naselje. HSS-u je oduvijek bilo teško prodrijeti među belišćanske radnike. Na izborima 5. svibnja 1935. od 800 registriranih glasača gotovo svi su glasali za vladinu listu, nasuprot tek 60 glasova, koliko su bili dobili Maček i HSS. U Belišću je oduvijek bila najjača radnička organizacija Općeg radničkog saveza, koju vodi Vančina.¹⁷⁹ Sve su radničke institucije bile njihovim rukama a imali su utjecaja i na političku vlast u Belišću, jer je spomenuti Vančina bio i zamjenik predsjednika općine. Vančinu Hefer spominje kao glavnu zapreku, jer je on bio i vrlo moćan i utjecajan kod firme. Nadalje, Hefer je bio molio Peštaja da osobno dođe 9. srpnja u Belišće, kako bi svojom pojavom i utjecajem pomogao osnivanju Hrvatskog radničkog saveza na skupštini.

Hrvatski list, u svome broju od utorka, 25. kolovoza 1936. godine, donosi izvještaj o skupštini Hrvatskog radničkog saveza održanoj u Belišću. Dana 24. kolovoza 1936. u Belišću je, u prisustvu velikog broja radnika, održana skupština Hrvatskog radničkog saveza.¹⁸⁰ Skupština je održana u prostorijama podružnice, u 10 sati prijepodne, a otvorio ju je i vodio

¹⁷⁷ Volner, Hrvoje. *Odnos poduzeća S. H. Gutmann d.d. prema sindikatima*. U *Studia lexicografica* GOD. 2 (2008) BR. 2 (3). Str. 117.

¹⁷⁸ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik; 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.5. Hrvatski radnički savez – kutija broj 14.

¹⁷⁹ Franjo Vančina (1894–1937), po zanimanju kovač, od 1923. vodeća osoba u vodstvu ORS-a u Belišću, a i glavni predstavnik mjesnoga međustrukovnog odbora u Belišću. U sljedećim godinama. Vančina postaje upravitelj Radničke komore u Belišću. Krajem 1933. na izborima za Radničku komoru u Zagrebu postaje kao član ORS-a zastupnik u toj instituciji. Od 1933. postaje predsjednik Okružnog ureda za osiguranje radnika u Osijeku. Ubijen 1937. tijekom sukoba ORS-a i HRS-a oko prevlasti nad radnicima u Belišću.

¹⁸⁰ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik; 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.5. Hrvatski radnički savez – kutija broj 14.

predsjednik podružnice, drvodjelski radnik Milan Stakić. Stakić se, kao prvi govornik, zahvalio prisutnima na posjeti pozivajući ih, da i ubuduće ostanu čvrsti i nepokolebljivi u borbi za bolju budućnost sveukupnog hrvatskog naroda. Potom je tajnik podružnice Ante Fekete podnio opširan izvještaj o dosadašnjem radu podružnice HRS-a u Belišću. Iz izvještaja se vidi, da je dosadašnji rad bio vrlo intenzivan, da je HRS objeručke primljen od hrvatskih radnika te da se broj članova svaki dan povećava.

Poslije njega govorio je potpredsjednik podružnice HRS-a iz Osijeka, Franjo Bondi, koji je pozdravio skupštinu u ime hrvatskih radnika iz Osijeka i razložio ukratko svrhu Hrvatskog radničkog saveza kao sastavnog dijela hrvatskog narodnog pokreta, pa se zatim zahvalio belišćanskim radnicima na pomoći koju su oni bili pružili bivšim štrajkašima osječke svilane. Kao posljednji govornik govorio je g. Mato Mikrut iz Retfale, koji je u podužem govoru razložio osnovne smjernice hrvatskog seljačkog pokreta; da ostanu rame uz rame sa hrvatskim seljaštvom, u borbi za svoja socijalna i narodna prava, koja jedino na taj način mogu ostvariti. Nadalje, bio je govorio o radu različitih marksističkih organizacija u posljednjih 18 godina te je uz burno odobravanje prisutnih konstatirao, da se sav njihov dosadašnji uspjeh sastojao u tomu, što su se pojedinci preko njih uspjeli osigurati. Kao primjer naveo je rad Općeg radničkog saveza u Belišću za posljednjih parlamentarnih izbora, kada su predstavnici ORS-a bili najvatreniji agitatori za listu Bogoljuba Jeftića, te su kao takvi često prisiljavali poznatim svojim metodama svjesne hrvatske radnike, da protivno svome uvjerenju daju glas najvećem tiraninu našeg naroda. Skupština je završena u 12 sati jednodušnim poklicima Hrvatskoj, vođi hrvatskog naroda dr. Vladku Mačeku i predsjedniku Hrvatskog radničkog saveza Ivanu Peštaju.

Dolaskom novoga sindikata u Belišće mijenjali su se i odnosi toga sindikata prema upravi. Uz razgranatu podružnicu HSS-a, niže činovništvo zaposleno u poduzeću prvi se put organiziralo te je, osnivanjem podružnice Saveza hrvatskih privatnih namještenika, započelo akciju za poboljšanje uvjeta rada. Sindikat je okupljao niže činovništvo, nezadovoljno i zakinuto u odnosu na više činovnike, koji su po njihovu mišljenju bili stranci.

U veljači 1937. godine bili su održani izbori za radničke povjerenike; HRS je bio osvojio 4, a ORS 10 povjereničkih mjesta. Međutim, tad je situacija već bila eskalirala, a u nerazjašnjenim okolnostima poginuo je šef belišćanskog ORS-a Franjo Vančina.

Dana 25. ožujka 1937. Hefer piše Gutmannu, generalnom direktoru tvornice S. H. Gutmann, vezano uz ubojstvo Franje Vančine, kako je za ubojstvo pravomoćno okrivljen jedino Elimir Anđelić. Protiv ostalih osumnjičenih bio je obustavljen kazneni postupak. Zato

se Hefer zalaže da se na posao vrte radnici Josip Blečić, Pavo Graorac, Stjepan Terke, Milan Stanković, Franjo Zetović i Josip Đikić.¹⁸¹ Gutmann u svome odgovoru Heferu, piše kako su radnici, od 1. ožujka 1937. vraćeni na posao, te da se osobno zalaže za smirivanje strasti.¹⁸²

Dana četvrtka, 8. travnja 1937., Hrvatski list izvještava da je podružnica HRS-a u Belišću u kratkome vremenu privukla u svoje članstvo 358 radnika. Naime, dan ranije je podružnica Hrvatskog radničkog saveza u Belišću održala glavnu godišnju skupštinu, kojoj je prisustvovalo brojno članstvo te izaslanik središnjice Ivan Bajcer iz Zagreba, potpredsjednik osječke podružnice HRS-a Ivan Vukelić i tajnik osječke podružnice Mato Čubela. Skupštinu je otvorio prigodnim pozdravom Franjo Majtanić, predsjednik belišćanske podružnice HRS-a. Zatim je tajnik podružnice Ante Fekete podnio izvještaj prema kojemu podružnica broji tri stotine pedeset i osam članova. Podružnica HRS-a u Belišću održala je ukupno četrdeset i dvije sjednice i šest skupština. Tajnik Fekete se, u ime podružnice, zahvalio svima koji su: „pritekli u pomoć nezaposlenim članovima HRS-a, a u prvom redu hrvatskim seljacima iz Valpovštine, te hrvatskim društvima i građanstvu iz mjesta Valpovo.“

Dana 22. prosinca 1937. godine, za vrijeme zimskoga štrajka radnika poduzeća S. H. Gutmann, podružnica Hrvatskog radničkog saveza iz Belišća pismeno potvrđuje primitak živežnih namirnica od seljaka iz sela Gata. Primili su, redom, *2 vreće graha, 2 vreće brašna, 4 vreće krumpira, 1 vreća miješana ½ luka, ½ kukuruza, 22 komada slanine, 2 para bijelih kobasica, 2 kg čvaraka, 1 posuda masti po prilici 8 litara, 3 kile soli i 5 dinara u gotovom novcu.*¹⁸³ U pismu je još napisano kako se podružnica najsrdačnije zahvaljuje na trudu za naše „*bedne drugove radnike u Belišću*“¹⁸⁴. U potpisu stoje predsjednik ogranka i Bela Anđelić.

Stjepan Hefer osobno se zauzimao i za radnička prava seljaka u Belišću. Tome u prilog svjedoči i pismo poslano iz središnjice Hrvatskog radničkog saveza u Zagrebu, dana

¹⁸¹ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik; 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.5. Hrvatski radnički savez – kutija broj 14.

¹⁸² HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik; 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.5. Hrvatski radnički savez – kutija broj 14.

¹⁸³ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik; 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.5. Hrvatski radnički savez – kutija broj 14.

¹⁸⁴ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik; 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.5. Hrvatski radnički savez – kutija broj 14.

31. prosinca 1937.¹⁸⁵ Drug Bošnjaković, izaslanik središnjice HRS-a, pohvalio je zalaganje dr. Hefera na provedenoj akciji skupljanja zimske pomoći za štrajkaše. Članak o akciji i štrajku u Belišću trebao je izaći u idućem broju glasila HRS-a, *Hrvatskom radniku*.

Dana 13. siječnja 1938. Stjepan Hefer poslao je pismo Jozi Marjanoviću iz Belišća, vezano uz prikazivanje filma o Seljačkoj slozi u radničkom kinu u Belišću.¹⁸⁶ Naime, radničko kino je odbilo prikazivanje filma. Hefer je zatim poslao dopis upravi Činovničkog doma iz Belišća te zamolio da se stavi kino na raspolaganje.¹⁸⁷ Predstava je trebala biti 30. siječnja 1938., a ulaznica bi iznosila samo 1 dinar, kako bi bilo dostupnije siromašnim seljacima toga kraja.

Ton film *Smotra hrvatske seljačke kulture 1937.*, koji je pratio veliku smotru Seljačke sloge u Zagrebu, 13. lipnja 1937. godine, trebao je biti prikazan u Radničkom kinu u Belišću 30. siječnja 1938. godine. Međutim, pismom od 11. siječnja 1938.,¹⁸⁸ uprava kina nije dala dopuštenje za prikazivanje, uz opravdanje da je to propagandno predavanje, kako su naveli u tekstu.

Nakon odbijenice od Radničkog kina Belišće, Hefer odmah šalje pismo središnjici Seljačke sloge u Zagrebu. Među ostalim navodi i da je spomenuto kino u rukama organizacije ORS-a, pa je i shvatljivo, da su oni to uskratili. Hefer nastavlja kako u Belišću postoji i činovničko kino, pa će se probati i njima obratiti. Međutim, činovničko kino je dosta maleno, a nije bio niti siguran da će: „*obzirom na prilike koje ondje vladaju ovo biti moguće.*“¹⁸⁹

HRS nije nalazio na odobravanje ni poduzeća S. H. Gutmann d.d. Tako u pismu od 12. svibnja 1939. godine poduzeće odbija molbu HRS-a za ustupanjem Radničkog kina za prikazivanje nijemih filmova, zato što je, navodno, kino-projektor u lošem stanju.¹⁹⁰

¹⁸⁵ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik; 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.5. Hrvatski radnički savez – kutija broj 14.

¹⁸⁶ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik; 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.5. Hrvatski radnički savez – kutija broj 14.

¹⁸⁷ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik; 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.5. Hrvatski radnički savez – kutija broj 14.

¹⁸⁸ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik; 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.5. Hrvatski radnički savez – kutija broj 14.

¹⁸⁹ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik; 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.5. Hrvatski radnički savez – kutija broj 14.

¹⁹⁰ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik; 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.5. Hrvatski radnički savez – kutija broj 14.

Godine 1939. godine HRS je u Belišću bio pokrenuo tzv. tarifni pokret, s ciljem povećanje nadnice radnicima za 15%. Budući da je uprava poduzeća Gutmann d.d. odbila sve zahtjeve, HRS je pokrenuo štrajk. Solidarni sa štrajkašima bili su seljaci iz okolnih sela, koji su radnicima dobavljali hranu. Iz zapisnika glavne godišnje skupštine Hrvatskog radničkog saveza u Belišću, 29. siječnja 1939. godine, doznaje se kako je u Osijeku 200 dinara pomoći radnicima donirao narodni zastupnik, dr. Hefer

Štrajk je u početku bio opći; u njemu su sudjelovali članovi oba sindikata, ORS-a i HRS-a, kao i neopredijeljeni radnici. Međutim, vodstvo ORS-a svojevoljno je htjelo obustaviti štrajk, pa su ušli u novi neizbježan sukob s HRS-om, koji je ORS-ovo vodstvo etiketiralo kao izdajnike. Budući da je ORS tada na cijelom prostoru nove Banovine Hrvatske bio u raspadu, vođe ORS-a pokrenule su inicijativu da cijela belišćanska podružnica ORS-a prijeđe u URSSJ. To je bio povod za sazivanje radničke skupštine, koja se trebala održati 11. rujna 1939. godine. Prema izvorima¹⁹¹, vodstvo HRS-a, saznajući za skrivene namjere vodstva ORS-a kojeg je članstvo uvelike napuštalo i prelazilo u redove HRS-a, angažiralo je lokalnu Hrvatsku seljačku zaštitu, koja je spriječila održavanje spomenute skupštine u belišćanskom Radničkom domu. Nakon izbijanja općeg nereda i tučnjave, na teren je izišla žandarmerija te silom rastjerala okupljene radnike.¹⁹²

Ovaj događaj obilježio je neslavan kraj djelovanja Općeg radničkog saveza u Belišću te njegov potpuni nestanak iz kotara Valpovo a zatim i iz Hrvatske. Pobjeda Hrvatskog radničkog saveza u Belišću 1939. godine, kao i premoćna pobjeda liste Hrvatske seljačke stranke na izborima u prosincu prethodne, 1938. godine, označili su kraj dominacije unitarističkih i jugoslavenskih ideja i programa na prostoru općine Belišće, čije je stanovništvo prihvatilo program Hrvatske seljačke stranke te, posljedično, hrvatski narodni pokret. Naposljetku, nakon izbora 1938. godine u svim je općinama kotara Valpovo na vlasti Hrvatska seljačka stranka.

Hrvatski list 9. kolovoza 1939. donosi izvještaj o skupštini podružnice Hrvatskog radničkog saveza u Belišću. Skupštinu je otvorio predsjednik Jure Majer, uz pozdrave predsjedniku središnjice, Alojzu Pećniku, koji je održao i prigodan govor. Naglasak skupštine bio je na pripremama za izbore za radničke povjerenike, koji su se trebali održati 14. kolovoza

¹⁹¹ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik; 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.5. Hrvatski radnički savez – kutija broj 14.

¹⁹² Volner, Hrvoje. *Odnos poduzeća S. H. Gutmann d.d. prema sindikatima*. U *Studia lexicografica* GOD. 2 (2008) BR. 2 (3). Str. 120.

1939. godine. Izvor donosi podatke o odličnoj posjećenosti skupštine, kao i o zabavi čiji su prihodi bili namijenjeni „u korist prosvjetno-kulturnih svrha ovog društva“¹⁹³.

Dana 8. studenoga 1939. godine dr. Stjepan Hefer poslao je pismo kotarskom načelniku u Valpovo, kojim ga obavještava kako organizacija ORS-a u Belišću više ne postoji.¹⁹⁴ Hefer nadalje predlaže, kako u Belišću nema druge radničke organizacije osim podružnice HRS-a, prema pravilima bi bilo da se imovina raspuštenog ORS-a preda na uporabu drugoj radničkoj organizaciji koja postoji i djeluje, a to je HRS. Ovdje se radilo o Radničkom domu, knjižnici i kinu, između ostalog. Budući da je tom imovinom raspolagao ORS, a on je nestao, spomenuta bi imovina, prema Heferovom planu, trebala ostati na raspolaganju Hrvatskom radničkom savezu, jer su ionako svu imovinu stekli belišćanski radnici, dakle oni koji su u Hrvatskom radničkom savezu, a tih je ionako velika većina. Ideje zastupnika Hefera bile su ubrzo proveden u djelo. Dana 26. kolovoza 1939. godine potpisan je sporazum Cvetković-Maček o stvaranju Banovine Hrvatske, pa je HSS, a posredno i Hrvatski radnički savez, dobio još veći utjecaj u općini Belišće.

¹⁹³ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik; 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.5. Hrvatski radnički savez – kutija broj 14.

¹⁹⁴ HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik; 2.3 Narodni zastupnik – 2.3.5. Hrvatski radnički savez – kutija broj 14.

10. ZAKLJUČAK

Nakon smrti kralja Aleksandra i dolaska na vlast tročlanog Namjesništva, pod stvarnim vodstvom kneza Pavla Karađorđevića, dolazi do, uvjetno rečeno, polagane demokratizacije društva u Kraljevini Jugoslaviji. U takvim okolnostima opozicija više nije bila progonjena i zabranjivana kao za vrijeme diktature. Hrvatska seljačka stranka iskoristila je nove političke okolnosti te znatno proširila svoje djelovanje od isključivo političkog i na kulturno-prosvjetni, ekonomsko-gospodarski i socijalno-društveni rad u narodu. Zbog svega navedenoga, ali i plebiscitarne podrške koju je HSS uživala u hrvatskom narodu, može se s pravom govoriti o HSS-u kao o hrvatskom narodnom pokretu 1930-ih godina.

Pod vodstvom Hrvatske seljačke stranke, kotar Valpovo istovremeno i ravnopravno sudjeluje u spomenutom hrvatskom narodnom pokretu. Brojni izvještaji iz toga vremena navedeni u tekstu jasno pokazuju razvoj i djelovanje organizacija HSS-a u kotaru Valpovo, koji su utjecali na razvoj svakodnevnog života na tom području.

Nesumnjivo najvažnija i najutjecajnija osoba u kotaru Valpovo toga vremena bio je osječki odvjetnik, dr. Stjepan Hefer, narodni zastupnik za kotar Valpovo, izabran na izborima 5. svibnja 1935. i 11. prosinca 1938. godine. On je bio ključni čovjek na terenu, zaslužan za uspjeh programa Hrvatske seljačke stranke i svih njenih organizacija. Njegovo iznimno zalaganje za napredak kotara Valpovo vidljivo je iz brojnih primjera. Osobno je sudjelovao u osnivanju, pokretanju i djelovanju svih organizacija Hrvatske seljačke stranke na području kotara Valpovo; Seljačke sloge, Gospodarske sloge, Hrvatske seljačke zaštite te Hrvatskog radničkog saveza. Redovito je sudjelovao u vodstvu ogranaka spomenutih organizacija a čak je i osobno rješavao molbe građana i seljaka.

Seljačka sloga bila je najaktivnija organizacija HSS-a u kotaru Valpovo, s razgranatim djelovanjem po ograncima, koji su bili aktivni u svakome mjestu. Često je bila isticana kao uzor organizacijama u drugim kotarima, okupila je sva sela u kotaru a sve su aktivnosti uredno i redovito bile provođene, prema naputcima iz središnjice. U aktivnostima se posebno istaknuo ogranak Seljačke sloge u Bistrincima, pod vodstvom Damjana Jelkića, koji je bio jedan od najzaslužnijih ljudi za uspjeh hrvatskog seljačkog pokreta u Valpovštini.

Gospodarska sloga, privredno-ekonomska organizacija HSS-a, također je bila iznimno aktivna u kotaru Valpovo. Ova organizacija istaknula se inicijativom za osnivanjem prve veterinarske ambulante te pri osnivanju Hrvatskog seljačkog lovačkog društva u kotaru

Valpovo. Svakako je plemenita bila inicijativa za smještaj djece iz Hercegovine u Valpovštinu zbog pojave gladi, kao i organizirano prikupljanje pomoći za pasivne krajeve te akcije za podizanje cijena stoke i sniženje sajmovnih taksi.

O organizaciji i djelovanju Hrvatske seljačke zaštite u kotaru Valpovo imamo iznimno malo podataka. I kod ove organizacije bila je presudna uloga zastupnika Hefera, koji je zbog organiziranja seljaka bio i privođen.

Podružnica Hrvatskog radničkog saveza, sindikalne organizacije Hrvatske seljačke stranke, od svog osnutka 1936. godine uspješno je vodila borbu s drugim radničkim sindikatima, prvenstveno u radničkom naselju Belišću, gdje je nakon 1939. godine i nestanka konkurencije, ostala jedini organizirani radnički sindikat na području valpovačkog kotara.

Naposljetku, svakako bi trebalo naglasiti da je stanovništvo kotara Valpovo, koje je u ogromnoj većini bilo seljačko i hrvatsko, svjesno i aktivno sudjelovalo u političkom, društveno-kulturnom, gospodarskom i radničkom programu Hrvatske seljačke stranke, kojega su provodile spomenute organizacije. Nažalost, nedostatak relevantnih izvora i literature te nezainteresiranost historiografije za ovo područje i problematiku uvelike otežavaju mogućnost ozbiljnog historiografskog rada na ovoj tematici. Međutim, ova činjenica može poslužiti i kao poticaj i izazov za nova i ozbiljnija historiografska istraživanja.

11. POPIS IZVORA I LITERATURE

IZVORI:

ARHIVSKO GRADIVO:

HR – HDA – 0139 Osječka oblast

HR – HDA – 1350. Grupa III. Sindikati – kutije 4, 5 i 6

HR – HDA – 1352. Grupa V. Pobune i štrajkovi – kutija 4

HR – HDA – 1364. Grupa XXIII. Izbori u Kraljevini Jugoslaviji – kutije 2, 13 i 24

HR – DAOS - 1177/2 Javna djelatnost – narodni zastupnik dr. Stjepan Hefer, odvjetnik

2.3 Narodni zastupnik

2.3.1. Poslovi narodnog zastupnika – kutija broj 10 i kutija broj 11

2.3.2. Seljačka sloga – kutija broj 12 i kutija broj 13

2.3.3. Gospodarska sloga – kutija broj 14

2.3.4. Hrvatski seljački dom – kutija broj 14

2.3.5. Hrvatski radnički savez – kutija broj 14

2.3.6. Opći radnički savez – kutija broj 14

ENCIKLOPEDIJE:

Bićanić, Rudolf. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 7.11.2020.

<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=7485>>.

Herceg, Rudolf. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 15.9. 2020.

<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=25101>>.

Krnjević, Juraj. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 14. 12. 2020.

<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34131>>.

Peštaj, Ivan. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 23. 9. 2020.

<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=47828>>.

Šubašić, Ivan. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 7. 11. 2020.

<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=59975>>.

Trumbić, Ante. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 7. 1. 2021.

<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=62544>>.

LITERATURA:

Boban, Ljubo. *Maček i politika Hrvatske seljačke strane 1928-1941*. Zagreb: Liber, 1974.

Boban, Ljubo. *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928-1941. Druga knjiga*. Zagreb: Liber, 1974.

Grgić, Stipica. *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929-1939*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, 2020.

Janjatović, Bosiljka. *Politika Hrvatske seljačke stranke prema radničkoj klasi - Hrvatski radnički savez 1921-1941. godine*. Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta, 1983.

Karaula, Željko. *Mačekova vojska: Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji*. Zagreb: Despot Infinitus, 2015.

Karaula, Željko. *Elaborat pukovnika Hrvatske seljačke zaštite Milana Pribanića o Hrvatskoj seljačkoj i građanskoj zaštiti iz 1948. u Hrvatskom državnom arhivu*. Zagreb: Arhivski vjesnik, 55(2012). Str. 205-219.

Leček, Suzana. *Narodni poslanik Hrvatske seljačke stranke i njegov kotar - djelovanje Stjepana Hefera na osječkom i valpovačkom području 1924-1941*. U *Scrinia Slavonica*

8/2008. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2008.

Leček, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.)* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005.

Leček, Suzana. *Stjepan Hefer o sudovima dobrih i poštenih ljudi*. U *Scrinia Slavonica* 8 (2008), 429-439. str. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2008.

Matković, Hrvoje. *Povijest Hrvatske seljačke stranke*. Zagreb: Naklada P.I.P. Pavičić, 1999.

Šimončić-Bobetko, Zdenka. *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918. – 1941. II Izbor iz građe*. Priredila Mira Kolar-Dimitrijević. Zagreb: AGM, Hrvatski institut za povijest, 2000.

Šute, Ivica. *Slogom slobodi! Gospodarska sloga 1935-1941*. Zagreb: Srednja Europa, 2010.

Volner, Hrvoje. *Nastanak i političko-upravni odnosi u općini Belišće u razdoblju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*. U *Scrinia Slavonica* 12 (2012). Str. 179. - 204.

Volner, Hrvoje. *Odnos poduzeća S. H. Gutmann d.d. prema sindikatima*. U *Studia lexicografica* GOD. 2 (2008) BR. 2 (3). Str. 101. – 126.

Andrija Jelkić – Organizacija i djelovanje Hrvatske seljačke stranke u kotaru Valpovo od 1935. do 1941. godine – Sažetak

Ključne riječi: Kotar Valpovo, Valpovo, Belišće, Hrvatska seljačka stranka, Seljačka sloga, Gospodarska sloga, Hrvatska seljačka zaštita, Hrvatski radnički savez, Stjepan Hefer, Damjan Jelkić

Nakon kraja diktature kralja Aleksandra i odličnog rezultata Hrvatske seljačke stranke na izborima 5. svibnja 1935. godine, dolazi do, uvjetno rečeno, liberalizacije političkog i društvenog života. Pod vodstvom HSS-a u Hrvatskoj dolazi do stvaranja narodnog pokreta; obnavljaju se stare i osnivaju nove organizacije, poput Seljačke sloge, Gospodarske sloge, Hrvatske seljačke i građanske zaštite te Hrvatskog radničkog saveza. U kotaru Valpovo ove se promjene događaju istovremeno i s jednakim entuzijazmom kao i u ostatku Hrvatske. Ključna osoba u uspjesima HSS-a u Valpovštini bio je osječki odvjetnik dr. Stjepan Hefer, narodni zastupnik za kotar Valpovo, izabran na izborima 1935. i 1938. godine. Bio je blizak stranačkom vodstvu u Zagrebu a posebno se istaknuo prilikom organiziranja pomoći nastradalima u velikom nevremenu koje je pogodilo Valpovštinu 16. srpnja 1940. godine. Zahvaljujući njegovom neumornom radu na terenu i velikim organizacijskim sposobnostima HSS je imala ogranke u svim selima kotara Valpovo. Ogranaci Seljačke sloge u kotaru Valpovo bili su zaduženi za kulturno prosvjećivanje seljaka, putem poticanja seljačke književnosti i predstava, osnivanjem pjevačkih zborova, obilježavanjem seljačkih blagdana, smotrama seljačkih umjetnosti te organiziranjem sudova dobrih i poštenih ljudi. Aktivnostima i zalaganjem za „hrvatsku stvar“ posebno se istaknuo ogranak Seljačke sloge iz Bistrinaca, pod vodstvom seljaka Damjana Jelkića. Ogranak Gospodarske sloge u Valpovu bio se istaknuo prilikom osnivanja lovačkog društva te veterinarske ambulante, kao i u akcijama za podizanje cijena stoci te snižavanjem sajmovnih taksi. Posebno je plemenita bila akcija za smještaj gladne djece iz Hercegovine na područje kotara Valpovo. Djelovanje Hrvatske seljačke zaštite na području Valpova, o kojem nemamo puno podataka, bilo je organizirano prvenstveno radi obrane od nasilja žandara i sprječavanja izbornih prevara. Hrvatski radnički savez, kao sindikalna organizacija HSS-a, bio je prisutan u radničkom naselju Belišću, gdje je do 1939. godine u potpunosti pobijedio sindikat kojeg je kontrolirala država. Organizacija i djelovanje Hrvatske seljačke stranke pozitivno su utjecali na poboljšanje životnih uvjeta većinski seljačkog, hrvatskog stanovništva te unaprjeđivanje političkog, društvenog i kulturnog života na području kotara Valpovo u razdoblju između 1935. i 1941. godine.

Andrija Jelkić - Organization and Activities of the Croatian Peasant Party in the Valpovo district from 1935 to 1941 - Summary

Key words: Valpovo district, Valpovo, Belišće, Croatian Peasant Party, Peasant Unity, Economic Unity, Croatian Peasant Guard, Croatian Workers' Union, Stjepan Hefer, Damjan Jelkić

After the end of the dictatorship of King Alexander and the excellent result of the Croatian Peasant Party in the elections of May 5, 1935, there has been, conditionally speaking, the liberalization of political and social life. Under the leadership of the CPP, a people movement was created in Croatia; old organizations had been established once again and new ones were being established, such as Peasant Unity, Economic Unity, Croatian Peasant and Civil Protection, and Croatian Workers' Union. In the Valpovo district, these changes were happening at the same time and with the same enthusiasm as in the rest of Croatia. The key person in the success of the CPP in the Valpovo region was the Osijek lawyer Dr. Stjepan Hefer, MP for the Valpovo district, elected in the 1935 and 1938 elections. He was close to the party leadership in Zagreb and has especially distinguished himself in organizing assistance to the victims of the great storm that hit the Valpovo region on July 16, 1940. Thanks to his tireless work in the villages and great organizational skills, the CPP had branches in all the villages of the Valpovo district. Branches of the Peasant Unity in Valpovo district were in charge of cultural enlightenment of peasants, by encouraging peasant literature and plays, founding peasant choirs, celebrating peasant holidays, festivals of peasant arts and organizing courts of good and honest people. The activities and advocacy for the "Croatian cause" especially distinguished the branch of the Peasant Unity from village Bistrinci, led by the peasant Damjan Jelkić. The branch of Economic Unity in Valpovo stood out during the establishment of a hunting association and a veterinary clinic, as well as in actions to raise livestock prices and lower fair fees. The action to accommodate hungry children from Herzegovina in the area of Valpovo district was especially noble. The activities of the Croatian Peasant Protection in the area of Valpovo, about which we do not have much information, were organized primarily for the purpose of defending against gendarme violence and preventing election fraud. The Croatian Workers' Union, as a trade union organization of the CPP, was present in the workers' settlement of Belišće, where by 1939 it had completely defeated the state-controlled trade union. The organization and activities of the Croatian Peasant Party had a positive effect on improving the living conditions of the

majority peasant, Croatian population and improving political, social and cultural life in the Valpovo district in the period between 1935 and 1941.